

Josep Torró*
Enric Guinot*

DE LA *MADÍNA* A LA CIUTAT.
LES POBLES DEL SUD I LA URBANITZACIÓ DELS
EXTRAMURS DE VALÈNCIA (1270-1370).

Entre la molt extensa obra del professor Vicenç M. Rosselló ocupa un lloc destacat el seu interès per la història de l'urbanisme valencià i, especialment, pel cas de la ciutat de València. Tant els seus treballs sobre l'evolució del plànol de les principals viles i ciutats del país, com el seu estudi sobre la façana nord de la capital valenciana en són un bon exemple. És per tot això que ens ha semblat oportú participar en aquest homenatge amb el tractament d'una qüestió sens dubte fonamental per a entendre el procés de transformació urbana de l'antiga *madina* de València durant les dècades posteriors la conquesta. Ens referim al problema de les anomenades pobles¹.

No es tracta, certament, d'una qüestió novedosa. Ja va merèixer, ara fa vuitanta anys, l'atenció de J. Rodrigo Pertegás (1923: 292-298), qui va rea-

* Universitat de València.

¹ Aquest treball ha comptat amb el finançament del Ministerio de Ciencia y Tecnología, programa "Ramón y Cajal", i projecte BHA2002-00964 ("Fiscalidad, Estado y poder feudal en el occidente mediterráneo medieval"). Sigles emprades:

ACA: Arxiu de la Corona d'Aragó (Barcelona)

ACV: Arxiu de la Catedral de València (València)

AHN: Archivo Histórico Nacional (Madrid)

AMV: Arxiu Municipal de València (València)

ARV: Arxiu del Regne de València (València)

CR: Cancelleria Reial (secció de l'ACA)

FN: Fons Notarial (secció de l'ARV)

RepFer: *Repartiment*, ed. Ferrando (1979)

litzar una tasca d'inventari i caracterització que encara continua resultant útil. Tanmateix, l'interès per l'estudi d'aquest fenomen urbanístic no ha tingut continuïtat fins a dates molt recents i, cal reconèixer-ho, amb un abast limitat en relació a les possibilitats de treball existents². En principi, la denominació de 'pobla', tal i com s'utilitza a la documentació dels segles XIII i XIV, es refereix a una fundació urbana de nova planta. Una pobla, doncs, pot identificar-se perfectament amb una vila nova. No obstant, hem de tenir en compte que 'vila' és també una noció jurídica que comporta l'existència d'un govern veïnal, mentre que la qualitat de pobla té, bàsicament, un contingut físic. És per això que la denominació 'pobla' s'aplica, també, a operacions urbanístiques que no es corresponen amb la creació de veritables viles. Pot tractar-se, doncs, de llogarets o ravals que depenen d'un centre urbà major.

A la ciutat de València proliferaren les pobles durant les primeres dècades del segle XIV. La documentació escrita reflecteix molt bé aquest procés. Rodrigo Pertegás considerava el terme 'pobla' com a sinònim de "barrio, distrito o cuartel", però oblidava fer notar el caràcter, necessàriament nou i ordenat, d'aquest tipus d'unitat urbana. Com que en la denominació de les pobles de València normalment la qualitat anava seguida d'un nom de persona (per exemple, Pobla d'en Bernat Claramunt, d'en Carbonell, d'en Guillem Escrivà, etc.), afirmava l'esmentat autor que es tractava d'una al·lusió al "dueño de los terrenos en que radicaba", una observació no errònia, però sí inexacta com veurem. Més encertats foren els altres dos aspectes expressats per Rodrigo Pertegás en la seua descripció: el primer fa referència a la diversitat en la grandària i la densitat (barris "de extensión variable, en los que existían no sólo casas de habitación, sino también predios de todas clases"); el segon remarca el fet que les pobles podien trobar-se tant a l'interior de l'antiga muralla de la *madîna* com a l'exterior ("intramuros de la ciudad o de sus suburbios").

La darrera observació és important perquè permet considerar el fenomen de les pobles construïdes a l'interior d'una *madîna* densament urbanitzada. És el cas de les pobles de Ramon de Santllir, al carrer Avellanes, i la prope-ra de Vila-rasa, que ja ha estat objecte d'estudi (Camps, Torró 2002: 141-146); també, probablement, el de la pobla de Francesc de Vall-llòbrega, un jurista com també ho era Vila-rasa, a la parròquia de Santa Caterina (García Marsilla 2002: 161). Ara bé, tot i que no podem menystenir-les en absolut com a mecanisme de recomposició dels antics espais urbans andalusins, cal

² Vegeu els treballs següents: Torró (1996: 538-540), Martí (1999), González Villaescusa (2000: 423-428). Camps i Torró (2001: 19-30, 141-148; 2002: 141-146). Recentment García Marsilla (2002: 143-145) ha ampliat notablement la llista de pobles conegudes i ha analitzat els objectius dels promotors en el context del mercat immobiliari urbà.

reconèixer que les pobles interiors foren minoritàries i, inevitablement, d'una extensió petita. Fou als extramurs de l'antiga *madîna* on el desplegament de les noves unitats d'agregació va mostrar el seu veritable abast com a força urbanitzadora. La major part, amb diferència, de les quasi cinquanta pobles documentades es construïren fora de la muralla andalusina i la seua juxtaposició va donar consistència a l'eixampla que seria delimitada pel nou recinte a partir de 1356.

Tenim constància d'esments específics de pobles, si més no, des de l'any 1283, però l'operació urbanística més coneguda i significativa del moment fou, sens dubte, l'anomenada Pobra de l'Almoïna, començada uns vint anys després. La fundació de la institució benèfica de l'Almoïna de la Seu va tenir lloc l'any 1303 i va rebre com a dotació les terres de l'antiga necròpolis islàmica de Roterós. Cal recordar que Jaume I havia cedit en el moment de la conquesta totes les mesquites i cementiris andalusins de la diòcesi al bisbat valencià. El mateix any 1303 l'Almoïna va obtenir autorització per a fer un forn al sud de Roterós, i en 1307 el pavorde ja establia cases a cens en els terrenys de la mateixa partida. És en aquest darrer any quan es fa esment per primera vegada de la Pobra de l'Almoïna. Poc després se l'anomena, també, Pobra del Bisbe, i a partir de mitjan segle XIV comença a ser coneguda com a Pobra Vella, probablement per la seua relativa antiguitat. Potser convé destacar el perímetre allargat que tenia, sobre l'eix de l'actual Carrer de Dalt, determinat segurament per la superfície de la necròpolis preexistent, disposada a la vora d'una antiga via pública (Torró 1995)³.

De manera immediata, gairebé a partir del mateix instant en què la Pobra de l'Almoïna fa la seua aparició en 1307, els esments de pobles i les referències documentals a la seua construcció es disparen de forma fulminant a la ciutat de València. Es planteja així el problema de la brusquedat del fenomen. ¿Ens trobem davant del símptoma d'una sobtada embranzida immigratòria, o més aviat es tracta de la troballa i difusió d'una forma avantatjosa de constitució de rendes? És obvi que no es tracta de cap disjuntiva i que totes dues coses poden ser perfectament complementàries.

Darrerament hem tingut ocasió d'examinar informacions documentals inèdites que poden permetre conèixer millor el procés de formació de les pobles de la ciutat de València. Es tracta, bàsicament, d'un conjunt de pergamins de l'Arxiu de la Catedral valentina i algun de la secció Clero de l'Archivo Histórico Nacional de Madrid, que han fornint referències precises

³ Ben significativament, en el segle XVII el Carrer Alt s'anomenava Carrer Major de la Pobra Llarga. González Villaescusa (2000: 426-427) suggereix que la zona de la Plaça de l'Alber —on identifica una operació urbanística planificada— formava part d'aquesta pobla, però la documentació escrita permet descartar-ne la possibilitat (Torró 1995). Caldria explorar, doncs, altres referents.

sobre la urbanització de la zona sud de la ciutat, a l'àrea situada fora del portal de la Boatella. No cal dir que es tracta, a hores d'ara, d'una zona profundament transformada per les actuacions urbanes modernes, fins i tot en els grans trets morfològics (obertura de l'Avinguda de l'Oest que talla en diagonal les antigues illes, demolició del convent de Sant Francesc, construcció de l'edifici de Correus i remodelació del barri, etc.) i de la qual posem poques dades històriques (Piñón 1988: 62) i arqueològiques (Martí 2002).

EL DISTRICTE DE LA BOATELLA ABANS DE LES POBLES

No és molt satisfactori, en efecte, el coneixement que tenim de l'espai periurbà que hi havia a les immediacions del portal de la Boatella en l'època de la conquesta. Les escasses intervencions arqueològiques efectuades han permès advertir, no obstant, la presència, des del segle XI, d'una "aglomeració de rasgos poco definidos" entre el camí de Sant Vicent i el braç de la séquia de Rovella procedent del molí homònim. Segons Javier Martí (2002: 67-68), les dades d'excavació suggereixen que el raval de la Boatella es caracteritzava per una baixa densitat constructiva, el predomini d'espais oberts i una dedicació bàsicament camperola, atesa la mancança tant d'elements arquitectònics ornamentals com de vestigis d'activitat artesanal.

La documentació d'arxiu del temps de la conquesta anomena Boatella, genèricament, a un espai que podem delimitar de manera força aproximada. A la banda nord, el límit devia ser el complex molinar de la séquia de Rovella. Cal tenir en compte que la denominació original del canal no era aquesta: al Repartiment és esmentada, per exemple, com *cequia que transit per Roterós et Boatella, cequiam de Boatella o cequiam de Roçafa*⁴. Rovella deriva clarament del nom de Berenguer Revell, personatge a qui el rei Jaume I va donar, en febrer del 1238, dos antics casalicis andalusins amb quatre rodes⁵. Els molins de Rovella se situaven on ara està el Carrer Carabasses, a la banda sud del Mercat Central, al final d'un espai irrigat d'unes 4 ha, de morfologia piriforme, definit per una corba de la séquia (carrers Santa Teresa – Moro Zeit – Peu de la Creu) i el vall del mur (Martí 2002: 65-66). Sembla clar que, poc abans d'arribar als molins, el braç principal de Rovella es desviava bruscament cap al sud-sudest en direcció a Russafa (Sanchis 2002: 94), però el desguàs dels molins generava un braç secundari que recorria l'interior del districte de la Boatella, unint-se al braç princi-

⁴ RepFer 386, 1046.

⁵ RepFer 1782 = 2268.

pal al camí de Sant Vicent. Aquest braç secundari és esmentat, si més no al seu inici, com *cequia molendinorum Berengarii Revel*⁶.

El braç major de Rovella marcaria el límit occidental del districte de la Boatella i, en part, també el meridional. Una fita important devia ser l'anomenada Torre Cremada, junt al camí de Sant Vicent; una torre exempta que sovint ha estat qualificada com a torre "albarrana", vinculada per tant a la defensa del circuit emmurallat. La crònica de Jaume I (caps. 267-269, any 1238) ofereix una viva relació de l'atac a aquesta torre, *que és a la porta de la Boatella en la carrera de sent Vicent*, i de com fou cremada — amb els seus defensors a dintre — per tal de prendre-la. Tanmateix, la Torre Cremada — com se l'anomenaria des d'aleshores — va romandre en peu durant prou de temps, marcant un referent topogràfic en aquest àmbit dels extramurs i perpetuant amb el seu nom la memòria d'un fet decisiu del setge de la ciutat. La torre ha de localitzar-se, molt probablement, al punt on es creuen la séquia i el camí, a la vora del lloc on es va fundar la Casa de les Repenedides al segle XIV. La rellevància de la seua presència durant les accions d'assalt a la *madina* sembla reforçar aquest caràcter complementari respecte a la muralla, que podria explicar-se per l'anomalia perimetral que representa el marcat angle sortint del circuit de la muralla a l'extrem sudoriental, i que podem considerar com a límit oriental del districte de la Boatella. Tot això no exclou, naturalment, que la torre estigués associada a alguna finca particular (real, *riyâd*) o que, fins i tot, pogués oferir protecció eventual als habitants del raval de la Boatella. Carme Barceló (1977: 180) pensa que aquest raval podia estar emmurallat, atès que al Repartiment s'esmenta la *porta Dabalhager*, és a dir, Bâb al-Hajar, 'porta de la roca', com a part de la *villa de Boathela*⁷. No s'han localitzat, però, elements arqueològics que ho confirmen (Martí, 2002: 68), i tampoc el conjunt de l'evidència textual, relativament àmplia, permet reforçar tal suposició. Possiblement, doncs, la porta en qüestió seria, més aviat, un pas obert entre edificis limítrofs.

Les informacions del Repartiment permeten distingir en aquest districte de la Boatella una zona de residència agrupada i definida per una sèrie de carrers, la "vila" pròpiament dita, i un entorn ocupat de manera força més laxa per casals i corrals entre espais hortícoles. La "vila" podem situar-la aproximadament a la part nordoccidental del districte. El Repartiment, mitjançant donacions col·lectives efectuades entre gener i abril de 1239, pretenia establir hi un total d'aproximadament 90 pobladors repartits en quatre grups: els homes d'Almenar (24), els d'Osca (possiblement una vintena), els de Cervera (20) i el grup de Pere Palomar (25). La distribució de les dona-

⁶ RepFer 1200, 1204, 1345, 1395.

⁷ RepFer 1072.

cions de cases indica una organització viària a base de carrers principals oberts (*carraria, via*) i carrerons d'accés directe a les cases, no necessàriament tancats, anomenats *açucachs* (de l'àrab *zuqâq*). Els atzucacs s'associen a carrers grans concrets, formant una estructura ramificada. S'hi distingeixen uns set carrers grans i sabem d'uns vuit atzucacs, tot i que el nombre

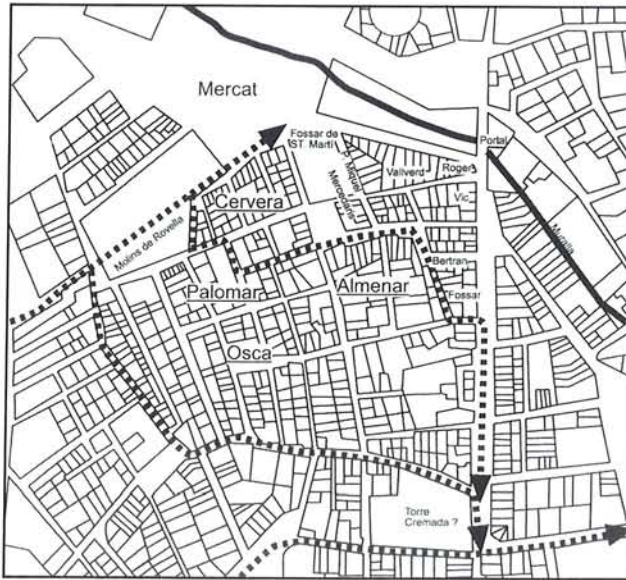

Fig. 1.- Elements documentats (s. XIII) del districte de la Boadella localitzats sobre la restitució parcel·l·ària del segle XVIII proposada per Piñón (1988).

d'aquests podia ser major. Ens consta, a més, l'existència d'un alfòndec i d'una mesquita. Tenim, doncs, una veritable alqueria a les portes de la *madîna*, on poden haver habitat més de cent unitats familiars elementals en els dies anteriors la conquesta.

Als colons de Cervera se'ls atorgaren 20 cases o *staticas*, de manera que dues cases "sarraïnes" s'havien de comptar com una cristiana (*xx staticas, scilicet duas sarracenas pro una christianica*). Hem d'entendre, però, que la paraula *statica* es refereix, més aviat, a un estatge, cambra o nau, i no al conjunt orgànic que definia les veritables unitats domèstiques originals. Aquest sector limitava amb la séquia que eixia dels molins de Revell i que el separava de les cases dels homes d'Almenar (*sicut aqua cequia molendinarum transit et dividit inter vos et hominum d'Almenar*). Per una altra banda la fita era un portal (probablement el Bâb al-Hajar ja esmentat) i un alfòndec annex, situats justament davant la séquia i els molins de Revell (*portale et alfundico ante cequiam antedicta et molendina Berengari Revel*). La zona de Cervera limitava, en tercer lloc, amb un camí perifèric que portava a les cases d'uns

altres vint pobladors (probablement el grup d'Osca) i, finalment, amb les cases dels mercedaris, fet que permet suposar que es localitzava a la part norodoriental de la "vila"⁸. La mesquita del raval, amb algunes cases adjacents, havia estat lliurada en maig de 1238 a Pere Nolasc, fundador de l'orde de la Mercè⁹.

L'alfòndec de la Boatella o de *Mataben Eacob* és, també, una de les fites del sector atorgat als 25 colons del grup de Pere Palomar, i es diu que estava a la *carraria* de Albenhanx. Aquest sector estava format per tres carrers, *carrarias cum domibus*, aparentment sense atzucacs: els *rabats* Matalcama, Abinçaç i Alborgi, és a dir al-Burjî, o 'carrer de la torre'¹⁰. *Rabat* correspon a l'àrab *rabad* i aquí s'aplica indistintament a carrers grans i a carrerons.

A l'altra banda de la séquia, com hem vist, estava el sector d'Almenar, definit bàsicament per la *carrariam* de Abneogip, encarada al portal de la Boatella (*ante portam Boatella*), situada doncs a la part oriental del raval. El carrer inclou tres atzucacs *qui sunt infra predictam carraria* i limita amb un quart on hi havia les cases de cinc musulmans, de cada un dels quals es diu el nom. Aquest darrer atzucac connecta amb la *viam* de Abenaraz Macaymon i la séquia de Boatella que separa els sectors d'Almenar i Cervera. La donació es completa amb un altre atzucac situat junt a la séquia i que fou de Alcheraz Matalguaschi¹¹.

El sector d'Osca sembla correspondre a un "raval del raval". La séquia i els altres referents topogràfics que connecten els sectors d'Almenar, de Cervera i dels homes de Pere Palomar no apareixen aquí. Ja hem dit que una de les fites del sector de Cervera és una *via* que va cap al corral de Domingo Cámara i les cases de 20 pobladors que han de ser les cases d'Osca. Precisament, el sector d'Osca està format pels dos atzucacs que hi ha a la *carraria* que va a la porta de Bâb al-Hajâr: els *rabats* Almalfaqui i Almugeyt, així com tres cases completes (*casas*) de tres personatges musulmans que hi ha a la vora de l'esmentat camí (*subtus viam*)¹².

Les dades que tenim sobre l'antic raval o "vila" de la Boatella no ens han de fer pensar, necessàriament, en un espai d'edificació saturada: en maig de 1239 Pere Benac va rebre un hort a l'atzucac d'Avençahar i dos casals adjacents¹³. Aquests *casales* han de correspondre a construccions domèstiques

⁸ RepFer 1204 = 1200.

⁹ RepFer 474: *domos in Boatella extra Valentiam, de Abenhiara, cum misquita que est iuxta domos*. Vegeu Burns (1982, II: 544-5546).

¹⁰ RepFer 1077.

¹¹ RepFer 1046.

¹² RepFer 1072. Sobre el corral de Domingo Cámara, RepFer 494: *alias [domos] cum quodam corrallo in Boatella*.

¹³ RepFer 1223: *ortum in Boatella qui fuit de Mahomat Alerlehuy in çucach de Avençahar, et illos duos casales qui contiguantur eidem versus occidentem*.

organitzades al voltant d'un pati o corral de dimensions relativament grans. La resta del districte, conforme ens apartem de la "vila" cap al braç major de Rovella i la Torre Cremada (al sud) o els camins de Sant Vicent i Russafa (a l'est), es mostra més clarament com una zona d'horts i casals dispersos, a banda d'algun real. Entre agost de 1238 i novembre de 1239, el Repartiment recull unes nou donacions d'horts o de *fanecatas pro orto* a la zona (*in Boatella, ante portam de Boatella*). En certs casos es tracta d'horts que havien posseït personatges rellevants de Balansiya, com ara l'hort del *wazîr* Muhammad o el que tenia el mateix Ibn al-Abbâr *iuxta portam de Boatella*¹⁴.

L'àmbit situat just al davant de la porta de la Boatella, on es formaria la plaça dels Caixers —confluència dels camins de Russafa, Sant Vicent i el Mercat—, també era un espai obert. Aquí hi havia el fossar del raval i, també, una mesquita i un oratori aïllats. Pere Balaguer va rebre en juliol de 1239 *queddum casalia in Boatella ante cequiam molendini Michaelis [sic] Revel et mesquitam*¹⁵. Els voltants d'aquesta mesquita —que no pot ser la dels mercedaris— estaven ocupats per horts, casals i el mateix fossar. Així, els casals de Balaguer fitaven amb la terra de Miquel de Vera, que era limítrof amb la séquia procedent dels molins i amb l'hort de Pere Joglar; l'hort de Pere Joglar limitava amb les fanecades de Joan d'en Bato i la finca de Miquel de Vera; els casals de Balaguer i Vera fitaven alhora amb el de Jaume de Montsó, que tocava amb dos casals més i amb el cementiri¹⁶.

L'antic fossar musulmà del raval, ara en mans de la Seu, estava ja a la vora del camí de Sant Vicent i el braç de la séquia de Rovella que venia dels molins el delimitava per les bandes sud i oest; a la banda nord, cap a la porta, estaven les cases i horts de Guillem Bertran envoltant un "oratori"¹⁷. Aquest *oratorium* fou establert ja en 1242 pel capítol catedralici a n'Arnau Bertran, germà de Guillem, i uns anys després, en 1249, el mateix Arnau es feia establir també els terrenys propers del fossar, on prompte subestabliria parcel·les, com ara la *domus et hortum* de Pasqual de Mora¹⁸.

¹⁴ RepFer 631 = 652, 865 (*ortum de Alabbar*), 1023 (*Mahomed Alguacir*), 1129, 1133, 1378, 1395, 1410, 1591; s'enregistra, també, una donació de 3 joves en juliol de 1238 (445).

¹⁵ RepFer 1345.

¹⁶ RepFer 1376: a Jaume de Montsó *casalia in Boatella contigua casalibus P. de Balaguerio et... Michaelis de Vera et... cimiterio*; 1378 (Joan d'en Bato), 1395 (Miquel de Vera).

¹⁷ ACV perg. 4.610: *quodquidem oratorium est inter domos, ortos sive ortalia Guillelmus Bertrandi, fratris tuis., ex omnibus partibus* (any 1242).

¹⁸ ACV perg. 4.617: el capítol de la seu estableix a Arnau Bertran *unum fossarium extra porta de Boatella sicut affrontat in carraria que vadit apud Sanctum Vincentium, et domibus tuis et Guillelmi Bertrandi, et domibus Iohannis de Cileriis et in cequia* (1249); ACV perg.

Més a prop del portal, on el camí de Sant Vicent arribava al pont del vall, es mantenia, vint-i-quatre anys després de la conquesta, una plaça buida on l'únic edifici visible sembla ser una petita mesquita. En aquest lloc Jaume I va lliurar al seu porter Nicolau de Vallverd, en 1262, una parcel·la extensa de 14 brases (28,53 m) de longitud per 10 d'amplada (20,38 m), és a dir uns 580 m², amb facultat per a bastir hi cases¹⁹. El solar es trobava pràcticament a la cruïlla del camí de Sant Vicent i del carrer nou del Mercat que s'acabava de construir²⁰. Fitava, per tant, amb el pont i el vall de la muralla. Malgrat la valorització que aportava la institució del mercat setmanal, en 1261, a l'espai immediat delimitat a tal efecte, Vallverd no va arribar a edificar al seu solar (*platiam sive patuum terre*) i en 1271 el va vendre a Ferrera, vídua de Guillem Jofré, per 1.800 sous. Els altres límits d'aquesta parcel·la eren els "censals" de Guillem de Barcelona i Pere Miquel (*precentor* de la Seu), el fossar de Sant Martí i el pati de Bernat Roger²¹.

El pati que acabem d'esmentar l'havia lliurat Jaume I a Bernat Roger en desembre de 1270. Era un home vinculat, també, a la casa reial, on exercia l'ofici de ferrer, per la qual cosa és possible que la parcel·la que li havia lliurat Jaume I *ad opus domorum* fos menor que la del porter Vallverd, qui, segons sembla, li la tenia ocupada sense dret i no l'havia cedida encara en maig de 1271 (*patuo quod Bernardus Rogerii a me petit*). És pràcticament segur que el pati en qüestió s'interposava entre la parcel·la de Vallverd i l'extrem final del camí de Sant Vicent, ja que fitava, també, amb el pont mateix de la porta de la Boatella. D'alguna manera la Seu aconseguí la possessió del solar de Bernat Roger, i en l'any 1294 aquest personatge va haver de renunciar a tot el dret que pogués tenir sobre les cases que ja hi havia edificades i que estaven establertes a tres veïns diferents²².

5.979: Pasqual de Mora i la seua dona venen Joan de Puig, apotecari, *quasdam domos et ortum... in Boatella*, que tenen d'Arnau Bertran a cens de 10 sous, *cum parietibus, palaciis, ianuis, fenestris et cum arboribus cuiuslibet generis que ibi sunt aut erunt, aquis, cequias ad rigandum...* (1256).

¹⁹ ACV perg. 2.908: *quatuordecim bracias in longitudine et decem bracias in amplo in platea sive solario quod est prope portam de Boatella, quod affrontat in via publica que vadit ad mercatum et in via que vadit apud Sanctum Vincentium. Ita quod tu et tuis possitis ibi construere domos et alia statica...*

²⁰ ACA CR, reg. 11, fol. 214r: *mercatum in illa carraria nova quam de novo fieri mandamus...* El carrer nou havia de tenir 40 pams d'amplada (9,06 m).

²¹ ACV perg. 1.349: *quandam platiam sive patuum terre... iuxta fossarium Beati Martini extra portam Buatelle Valencie, que affrontatur in muro civitatis, et in ponte quo itur apud mercatum, et fossarium dictum, et in via publica, et in censuali Guillelmi de Barchinona..., et in censuali Petri Michelis precentoris Valencie, et in patuo quod Bernardus Rogerii a me petit.*

²² ACA CR, reg. 16, fol. 227v: *quoddam patuum ad opus domorum situm apud portam de Boatella extramuros, sicut affrontat in ponte porte Buatelle, et in via per quam de porta predicta itur ad Sanctum Vincentium, et in [...]aro barbacane, et in patuo quod Nicholaus de*

El fossar de Sant Martí, esmentat com a fita del solar de Vallverd, havia de ser el *fossarium antiquum sarracenorum* que Guillem Ferrer, rector de Sant Martí, va vendre en febrer de 1271. Entre els límits de la parcel·la de Bernat Roger es fa esment del pati que hi tenen Nicoalu de Vallverd i el capellà de Sant Martí, cosa que suggereix una associació i un veïnatge estret entre tots dos. D'una altra banda, cal advertir que difícilment por tractar-se exactament del mateix espai establert per la Seu en 1249 a Arnau Bertran, atès que els censos exigits pel capítol no coincideixen. Probablement es tracta d'una part de la necròpolis original, situada més cap al nord, ja que el fossar de Bertran limitava amb la séquia de Rovella, una fita que no s'esmenta per al cementiri de Sant Martí perquè la séquia passava més cap al sud. El fossar de Sant Martí tenia una extensió relativament important: quan Pere Miquel, *precentor* de la Seu, el compra al rector Ferrer es deixa constància de que té una longitud de 23 brases reials, és a dir, 46,88 m. La delimitació confirma el veïnatge amb el pati de de Vallverd i els obradors de Guillem de Barcelona —una fita compartida amb Vallverd—, però també mostra que a la banda occidental —l'oposada al camí de Sant Vicent— la longitud de la parcel·la arriba fins al camí del mercat i el vall de la muralla²³. Sembla que en aquesta part septentrional la parròquia de Sant Martí va retenir una part per a fer el cementiri propi, que ja devia tocar les cases dels mercedaris i el perímetre de l'antic raval de la Boatella, concretament de la zona que havia estat atorgada als colons de Cervera²⁴.

El 5 de febrer de 1271, el mateix dia que havia formalitzat la compra del terreny del fossar, el *precentor* Pere Miquel va obtenir del procurador del bisbe autorització per a realitzar hi subestabliments²⁵. Dues setmanes després Pere Miquel ja va establir als germans Ramon, Andreu i Bernat de Vic, coltellers, un solar junt el camí de Sant Vicent per a que pogueren edificar tres obradors, que ja havien estat delimitats per Guillem de Barcelona —el

Valleviridi et capellanus Sancti Martini ibi habent: ACV perg. 8.101: illis domibus... circa portam Buatelle... iure donacionis michi facte per dominum regem.

²³ ACV perg. 1.344: *quedam fossarium antiquum sarracenorum... in Bovatella Valencie sub dominio capitulo... que fossarium habet viginti tres bracias regales in longitudine, sicut afrontat in carraria publica qua itur apud ecclesiam Sancti Vincencii, et in alia carraria qua itur apud mercatalle Valencie, et ex alia parte in operatoris Guillelmi de Barchinona, et ex alia parte in quedam patuo Nicholai de Valle Viridi, et in vallo civitatis Valencie...*

²⁴ Hem de recordar que 15 mesos després de la venda a Pere Miquel, encara es diu que el solar de Vallverd està *iuxta fossarium Beati Martini* (ACV perg. 1.349).

²⁵ ACV perg. 2.914: *quod possitis illud fossarium quod emistis in Bovatelle Valencie a Guillelmo Ferrarii, rectorem ecclesie Sancti Martini Valencie, stabilire in totum vel in partem ad maiorem censum quod vos tenemini facere... scilicet unius aurei... Un aureum és un morabatí d'or. El fossar l'havia pogut comprar amb la condició de canviar l'antic cens anual d'un besant de plata per un morabatí.*

veí que també tenia obradors just a la vora—, deixant espai per a un quart amb les mateixes dimensions²⁶. Aquest espai fou subestablert el 5 de març al capellà Arnau Pellicer, però una part de la superfície de l'antic fossar continuava en mans de Pere Miquel²⁷. En maig de 1272 encara veiem un representant del *precentor* subestablint aquí a Ramon de Querol un pati de terra per a edificar obradors²⁸.

Els documents examinats fins ara permeten articular una imatge força completa del procés de divisió i edificació dels terrenys situats entre la porta, el raval i el camí de Sant Vicent, que com hem vist, era predominantment un espai de fossars, oratoris i mesquites (fig. 1). Tot i amb això ens resta alguna peça que no hem pogut encaixar de forma satisfactòria, com ara el tros de terra establert pels jurats de la ciutat a un important porter reial anomenat Mingot de Boisan i, sobretot, la mesquita que la Seu va establir al lloguer Guillem Arnau en 1266²⁹. Aquesta *mesquita in Boatella* era un edifici allargat i no molt gran de vuit brases de longitud (16,3 m) per dues i mitja d'amplada (5,1 m), fent un total aproximat de 83 m². És evident que no podia tractar-se de la mesquita principal de la Boatella, posseïda pels mercedaris des de 1238, i potser és la que estava prop del casal donat a Pere Balaguer per les mateixes dates. Ens manquen, però, referents topogràfics sòlids; sols sabem que no estava al camí de Sant Vicent ni al carrer del Mercat, i que s'hi entrava per la part occidental, que lògicament devia estar

²⁶ ACV perg. 1.228: *solum terre aut pati quod habeo ad portam Boatelle Valencie, versus Sanctum Vincentium, et quod teneo ad censum pro capitulo Valentino, in quo loco hedificatis et construatibus vestra propria missione tria operatoria, que sunt unum eorum cuiuslibet vestri, et quod in capite dictorum trium operatorium remaneat michi unum quod sit eadem mensura et longo et amplo prout predicta tria operatoria sunt iam per Guillelmum de Barchinona, divisorem meum, assignata, sicut confrontantur in via publica que tendit versus Sanctum Vincentium, et in opere meo datoris et per me retento, et in via que tendit versus mercatum, et de alia mecum datore.*

²⁷ ACV perg. 4.652: *ad operatorium construendum et edificandum... quoddam pati terre prout vobis assignatum est per Guillelmum de Barchinona in illo pati terre meo quod habeo extra portam Boatelle civitatis Valencie... sicut confrontatur cum operatoris Raimundi de Vico, cultellario, et fratrum suorum, et in via publica mercati versus Bernardum de Berga, et de duabus partibus mecum datore.* Caldria advertir que aquesta via que va cap al mercat no pot ser pròpiament el Camí del Mercat, sinó un carrer més o menys paral·lel que possiblement separaria el solar de Pere Miquel del de Nicolau de Vallverd.

²⁸ ACV perg. 4.656: *quoddam patium terre ad edificandum ibi operatoria... extra portam Boatelle... sicut confrontatur cum Guillelmo Arnaldi, ferrario, et in via publica, et cum Bernardo Petri et cum Raimundo Gelatz.*

²⁹ Mingot de Boisan tenia un molí a Russafa des de 1239 (RepFer 1786). No sabem en quin moment li establiren els jurats el *trocium terre qui est extra portam Boatelle*, però sí que en abril de 1271 Jaume I va confiscar-ne el domini directe, de manera que Boisan hauria de pagar d'ara endavant el cens de 10 masmodines al batle reial *et non iuratis seu comuni Valencie* (ACA CR, reg. 16, fol. 261r).

encarada a l'antic raval. L'establiment de la mesquita al lloguer no va prosperar i sembla que, fins i tot, l'edifici fou enderrocat, ja que en març de 1270 la Seu cedia al ciutadà Guillem Fuster el mateix lloc qualificant-lo ara com a *spacium terre in quo fuit mesquita tempore sarracenorum* i especificant que havia de ser millorat (*ad meliorandum*)³⁰.

A causa de la donació que el rei havia fet a la diòcesi de tots els fossars, oratoris i mesquites, l'Església de València va accedir al control de grans espais intersticials (Burns 1982, I: 149-156). Llavors, l'actuació eclesiàstica tingué un paper molt important en l'activació i ordenació de la dinàmica urbanitzadora posterior al Repartiment de la ciutat. Com hem tingut ocasió de comprovar, malgrat alguns establiments dels anys 1240 que no comporten obligació de construir, l'activitat edificadora als solars eclesiàstics de les immediacions del portal de la Boatella comença a promoure's a partir de 1262 —just després de la institució del Mercat— i es destaca entre 1270 i 1272. Els establiments en aquest extrem del camí de Sant Vicent abans d'entrar a la ciutat, punt d'arribada i zona de trànsit intens, tendeixen a concretar-se més aviat en obradors que no en cases d'habitació. Fins i tot, sembla haver hi una certa especialització metal·lúrgica: Guillem Arnau es diu lloguer en 1262 i ferrer en 1272, com Bernat Roger, el ferrer reial que està a la vora mateixa del pont; els germans Vic són coltellers, i tot just quan comencem a travessar el portal trobem un esmolador. El camí de Sant Vicent prolonga quasi fins a la Torre Cremada l'ambient intramurs del carrer de la Boatella, del qual el Repartiment ens ha deixat la imatge d'una notable densitat d'obradors³¹.

La connexió entre el carrer intramurs i la seua prolongació exterior és el portal de la Boatella. Això és una cosa completament òbvia, però no ho és tant la configuració física d'aquesta estructura del recinte defensiu andalusí. Una anotació del Repartiment de desembre de 1239 ja deixa constància de l'existència de dues portes consecutives entre les quals hi ha construït un forn³². En 1258 tenim una altra notícia de l'establiment del forn que hi ha

³⁰ ACV perg. 4.648 (Guillem Arnau, 1266): *sicut confrontatur de duabus partibus cum honore vestri Guillelmi Arnaldi, et ex alia parte in via publica, et ex alia cum Peregrino sutorre*; ACV perg. 4.653 (Guillem Fuster, 1270): *quod debet habere introitum versus occidentem in viam publicam, afrontantur autem dictum spacium mezquite infra ambitum domorum et orti vestri, que omnia vos habetis in parrochia Sanctis Iohannis de Boatella*. Cal fer notar que el document de 1266 indica que l'amplada de la mesquita és de una braça i mitja (3,06 m), cosa que sembla un poc inversemblant: ha de tractar-se d'un error. Mereix més crèdit la mesura de dues brases i mitja assenyalada pel document de 1270. El cens anual, força discret, es manté invariable: 18 diners.

³¹ RepFer 1708, 1711, 1730, 1762, 1647, 2174, 3153 (anys 1238-1249).

³² RepFer 1797 = 2294: donació a Guillem Carnisser i a la seva muller del *funum inter abbas portas de Boatella*.

infra ianuam de Boatella circa murum fet per Bartomeu de Corbera, qui a l'any següent ven el domini directe al ciutadà Pere de Condomina; llavors s'indica que el forn va amb una casa i es referma la localització precisada pel Repartiment en assenyalar que se situa *inter ambas portas Buatelle*. La primera impressió és que hi hauria una porta a la barbacana i una altra a la muralla pròpiament dita, i que el forn devia estar més o menys encaixat entre els dos murs paral·lels. El problema és que no sols hi havia el forn. L'establiment de 1258 indica com a límits del forn el *muro civitatis*, via pública per dues parts i, en darrer lloc, la *ianua de Boatelle*, però la venda de 1259 ofereix unes afrontacions més detallades: amb el mur de la ciutat per dues parts, certes cases de Bernat Ortolà per dues parts, dues vies públiques que entren al forn i dos obradors adjacents que tenen quatre portals. Aquests dos obradors amb quatre arcs també són objecte de venda en el mateix document, on es diu que limiten amb la casa del forn, l'obrador del difunt Ferrando Esmolador, les cases de Bernat Ortolà ja esmentades, la via pública i, finalment, *in cantone sive branche portalle porte de Buatella*³³. ¿Com pot encabir-se tota aquesta trama d'afrontaments, tot el conjunt d'edificis i vies d'accés en un espai —l'interval entre muralla i avantmuralla— que, segons les excavacions arqueològiques al recinte andalusí de València, no superava normalment una amplada de 4,5 m?

És una qüestió difícil de contestar a hores d'ara. Del portal mateix de la Boatella i dels trams de muralla més immediats tenim una mancança absoluta de vestigis materials que puguen oferir pistes al respecte. Coneixedor de la documentació, J. Rodrigo Pertegás (1930) interpretava les referències conservades afirmant que es tractava d'una porta "en corredor", coberta amb volta i vorejada per diverses arcades d'accés als obradors integrats. Si fos així, estaríem al davant d'un gran cos d'edifici amb funcions de torre-porta, amb un arc forà i un altre d'interior, dins el qual hi hauria el forn i els altres estatges i obradors. Però això no és gens versemblant: ni les informacions documentals ho suggereixen realment, ni els coneixements arqueològics actuals permeten sospitar la presència a la muralla andalusina de València de torres d'ingrés de tal magnitud. Sí que sembla possible que els documents comentats estiguen reflectint una estructura similar a la descoberta i musealitzada darrerament a la Plaça del Tossal: un petit recinte de planta quadrada i uns vint metres de costat (400 m²) adossat al recinte principal per tal de disposar hi un accés de recorregut en colze (Pascual, Martí 2001: 299). En qualsevol cas, allò ben evident és que la connexió entre el camí de Sant Vicent i el carrer de la Boatella o carrer Major de Sant Martí no es estava resolta mitjançant un trajecte continu i obert. I així, en 1383 el Consell de la

³³ ACV pergs. 5.981 (1258) i 1.331 (1259).

ciutat va haver de procedir a l'enderrocament del portal i les altres edificacions adjacents amb l'objecte d'alinejar el carrer de Sant Martí amb la plaça dels Caixers i el camí de Sant Vicent, (Cárcel, Trenchs 1985: 1.526).

No sabem en quina mesura les estructures "interiors" del dispositiu d'ingrés que coneixem com a Portal de la Boatella foren edificades en els anys posteriors a la conquesta. El forn ja hi estava, però els documents suggereixen que alguns obradors podrien haver-se construït entre 1258 i 1259, de manera que l'aparició d'obradors en els extramurs més immediats a partir de 1262 s'inscriuria en la continuïtat d'aquesta dinàmica, afavorida per la presència pròpera del carrer i plaça del Mercat des de 1261.

D'una altra banda, cal assenyalar que desconeixem què passava, mentre tant, al que havia estat pròpiament el raval andalusí. Malgrat les distribucions generalitzades d'immobles de l'any 1239, la documentació coneguda no ofereix senyals clares de vida urbana, però tampoc tenim indicis explícits de que l'antiga "vila" de la Boatella s'hagués reduït a un conjunt de solars edificables o parcel·les de conreu. La morfologia urbana de la zona no manté vestigis de l'estructura ramificada reflectida al Repartiment; presenta, més aviat, un ordre de carreratge que ha de ser posterior a la conquesta, però la tipologia de les illes reconstruïda per Piñón (1989) suggereix, en molts casos, pervivències andalusines (fig. 1). Tenim, doncs, fonaments per a sospitar que el raval no fou ocupat de forma intensa ni establert pels colons beneficiaris, i que, després d'un període d'abandó parcial, es crearien les condicions per a completar l'espai edificat amb noves alineacions, possiblement mitjançant el mecanisme de les pobles o d'un procediment anàleg. De fet, la més antiga referència expressa que coneixem, per ara, relativa a una pobla de València és la de l'anomenada Pobla d'En Català, a la parròquia de Sant Joan de la Boatella, l'any 1283³⁴. D'una altra banda, J. Rodrigo Pertegás (1923: 293, 297) localitza a la mateixa parròquia les pobles d'en Ramon Mascó (1339) i d'en Berenguer Dalmau (1357).

Ja hem vist que la séquia de Rovella i el camí de Sant Vicent actuaven com a línies estructuradores de la urbanització dels extramurs de la Boatella. Caldria afegir com a tercer eix morfològic el camí de Russafa, que convergia amb el de Sant Vicent al davant mateix del portal, formant la plaça anomenada dels Caixers probablement en referència al vall de la muralla. El camí seguia un recorregut paral·lel al vall de la muralla fins al punt on es creuava amb la séquia de Rovella. Sembla que en aquest tram es construï-

³⁴ ARV Justícia de València, llibre 3 (setembre 2): el justícia ordena la venda d'unes cases de Bernat Saporta a l'esmentada pobla.

ren prompte algunes cases encaixades entre el vall i el mateix camí³⁵. La séquia de Rovella travessava les dues vies en direcció est-sudest, per dirigir-se a regar les hortes de Russafa després de passar per la zona d'horts que hi havia tot just després de creuar el camí del mateix nom. Fou entre els dos camins on es va delimitar als pocs mesos de la conquesta, el perímetre atorgat pel rei per a la fundació del convent de Sant Francesc (*ad opus edificande domus*). Anteriorment, en maig de 1238, s'havia lliurat el real d'ibn al-Abbâr, *ad portam de Boatella*, al frare Illuminatus i els seus framenors, però en gener de 1239 la donació es concreta i pren la forma d'una superfície rectangular de dimensions regulars, disposada en front de la porta de Boatella junt al camí de Russafa. No és segur que corresponga als límits originals del real andalusí, ateses les dimensions: 85 braces (173,3 m) de longitud a la vora de l'esmentat camí, una tirada igual a la banda oposada i 55 braces (112,1 m) d'amplada (una amplada la projecció de la qual per la banda nord pràcticament havia de fer tocar el perímetre de Sant Francesc amb el camí de Sant Vicent). Al capdavant, doncs, un enorme rectangle de prop de 2 ha d'extensió (19.426,9 m²) encaixat entre els camins de Sant Vicent i Russafa, tot i que orientat seguint el trajecte d'aquest darrer, i vorejat al nord per la séquia de Rovella. Precisament l'assignació de terreny per al monestir contemplava també, de forma expressa, una dotació d'aigua de reg: *partem ominum illarum aquarum sive cequiarum de quibus consueverat irrigari vel competentius de cetero poterit irrigari locus supramemoratus*³⁶.

El repartiment de l'àrea periurbana entre "àrees d'influència" dels diferents ordes mendicants representa una distribució de zones d'actuació assistencial i, sobretot, una assignació dels àmbits de captació d'almoines, donatius i altres ingressos, sempre en competència amb les parròquies (Guidoni 1977). Però als extramurs de la València de mitjan segle XIII la institució parroquial encara té una implantació feble. El camí de Sant Vicent esdevé límit de l'"àrea d'influència" dels franciscans des del moment en què es funda el convent de Sant Agustí, just a la vora occidental de la via pública. Tot i que els frares agustins ja havien fet acte de presència al regne —des de 1273 tenien llicència per a edificar la seua casa³⁷—, la primera notícia de la implantació dels antics eremites a València és de l'any 1281, coincidint pràcticament amb la fundació de la casa dels carmelites a la mateixa ciutat (Teixidor 1895, II: 33-34; Burns 1982, II: 464-467). El convent agustí tin-

³⁵ García Marsilla (2002: 163) recull una notícia de 1257 relativa a una casa *in via qua currit ad domos fratrum Minorum*, la qual afronta *in vallo et in camino publico* (ARV Fons Nicolau Primitiu, perg. 2-30).

³⁶ RepFer 247 i 996. Vegeu el document publicat a Teixidor (1895, II: 19-22), Burns (1982, II: 448-452) i Cabanes (1974, I: 100-103).

³⁷ ACA CR, reg. 21, f. 80r.

drà una grandària força més discreta que la dels framenors, però de cara a la urbanització dels extramurs marcarà una fita topogràfica d'importància gairebé equiparable.

LES POBLES DE LES PARRES

La zona que restava a la banda oriental del camí de Russafa, davant l'avançat extrem sud del recinte emmurallat, no comptava amb nuclis edificats abans de la conquesta. Segons Javier Martí (2002: 69) “debía ser un espacio marjaleño, alimentado por los manantiales de la Boatella y difícil de explotar agrícolamente”, tot afegint que, al seu parer la séquia de Rovella en aquest tram “probablemente servía de canal de drenaje”. Es tracta d'una hipòtesi interessant, i la crònica de Jaume I inclou una observació (cap. 258) que podria refermar-la, quan parla de la torre *que és en la mijania entre València e Ruçafa, on ha unes roques, e ajusta-s'hi aigua quan plou o de les séquies*. Però cal introduir matisos, atesa la presència incontestable d'horts conreats en aquesta zona i a la vora mateixa de la muralla: el Repartiment recull una donació a Assallit de Gúdal de 18 fanecades de terra a l'hort de l'alfaquí Avinçahado, les quals limiten amb el vall, la séquia, un altre hort de Muhammad Arahaly i la *via publica que descendit ad Roçafam*³⁸.

Precisament, la urbanització del sector començarà a partir d'un d'aquests horts. En agost de 1271 Bernat de Maldà estableix a cens a Donadéu de Fijac un hort que té a la Boatella, davant del mur de la ciutat, el qual afronta per dues parts amb vies públiques, amb l'hort de Guillem de Gausers, un altre hort d'un tal mestre Guillem, les cases o casals que reté el mateix Bernat de Maldà i el camí que passa entre l'hort establert i els esmentats casals. El document especifica que es tracta d'un hort tancat *cum parietibus*, i que té séquies i arbres; inclou l'obligació de millorar-lo i la capacitat de subestablir, però no diu res expressament de construir cases³⁹. L'operació es completa un any després, afegint a l'establiment original els casals que inicialment havia retés Maldà, i ara sí *ad domos faciendum et hedifficandum*. Dels casals es diu que estan fora de la porta de la Boatella, junt a les cases dels framenors, i que limiten amb l'hort que ja té establert

³⁸ RepFer 1124.

³⁹ ACV perg. 6000: *ortum meum quem habeo in Boatella Valencie ante murum civitatis...cum cequis, aquis, arboribus... tenamini ponere in opere et melioramento dicti stabilimentí hinc ad duos annos primos venturos... et positís dictum ortum in totum vel partem stabilire cui vel quibus volueritis...*

per dues bandes, i amb camins per altres dues⁴⁰. Una de les vies ha de ser, indubtablement, el camí de Russafa, que separa pròpiament els terrenys establerts del monestir franciscà.

Malgrat el matís que advertim als documents originals d'establiment, és clar que l'edificació de cases es va estendre per la superfície de l'hort. Sembla que hi havia parcel·les plantades de tarongers. El primer esment explícit que coneixem de la Pobla de Fijac data de l'any 1309, però resulta difícil no admetre que el procés constructiu va començar poc després dels establiments. Quaranta anys més tard s'entenia com a cosa evident que el primer establiment de terres a Donadéu de Fijac ja tenia com a objectiu fer cases i configurar una pobla⁴¹. En aquests moments, però, el domini directe de la pobla (*Popula Donaderi de Figiaco*) pertanyia a la capellania fundada per Bernat de Maldà a la Seu, i hi havia en marxa una forta controvèrsia entre el capellà titular i els successors de Fijac motivada perquè restaven solars a establir i perquè no havien complert allò que devien *tam racione domorum iam ibi constructarum vel patuorum aut solarium domorum quibus in ipsa populea domus habent construi*. La qüestió fou resolta en gener de 1310 mitjançant una sentència en dotze capítols dictada per dos àrbitres. Potser és significatiu que un d'ells fos precisament Ramon Conesa, el prevere administrador de l'Almoina de la Seu i, per tant, el gestor de l'operació urbanística de la Pobla de l'Almoina.

Segons es fa constar a la sentència, Pere Maçó, gendre de Fijac, havia comprat alguns solars a la persona que els tenia establerts, i ara es comprometia davant el capellà Ramon de Butsenit a que aquestes places buides estiguessen *assensades a cases* en el termini d'un any, a canvi de la dispensa de més de la meitat del lluïsmo que Maçó devia a la capellania per l'adquisició. A banda d'això, els àrbitres constaten la presència d'altres àrees no edificades a la pobla, especialment certs *patis o troços de terra qui són rònechs...*, *qui encara no són en alguna cosa* i determinen que a la Pasqua de 1311 els patis deuen estar, almenys, envoltats amb murs de tres tapiades d'alçada (segurament d'uns cinc pams cada una, és a dir 3,4 m) amb bons fonaments, per tal de poder destinar-los al conreu com a horts, o bé a l'edificació de cases. En cas contrari el capellà podrà ocupar els patis i edificar-los⁴². La

⁴⁰ ACV perg. 2.915 = 2.919: *quedam casalia... extra ianua Buatelle Valencie, iuxta domos fratrum minorum Valencie... quod ipsa melioretis et domos faciatis et constructis... et possitis predicta stabilire cui volueritis...*

⁴¹ ACV perg. 7.425: *reebé la dita pobla del dit en Bernat Amaldà a fer cases e a qualsevol obra en tot o en partida e a cens de .xl.v. morabatins, e en après lo dit en Bernat Amaldà acensà e establí al dit en Donadéu de Figiach uns casals a fer cases a cens de .v. morabatins segons que en les dites cartes és contengut.*

⁴² ACV perg. 7.425. Totes les observacions al voltant de la controvèrsia i la sentència de 1310 sobre la Pobla de Fijac es refereixen a aquest pergami.

solució arbitrada és interessant, ja que mostra que, si més no en part, les pobles poden estar formades també per parcel·les d'horts tapiats: coneixem, per exemple, el cas d'una *populle ortorum* prop de Russafa, sota la senyoria de l'altar de Sant Lluç⁴³.

També sabem que Fijac va establir en el seu moment alguns patis per a construir cases, però encara en 1310 estaven buits i s'usaven com a eres i femers. El seu gendre Maçó va fer cases a un hort d'on prèviament havia arrancat els tarongers per trasplantar-los a una alqueria seua, però el fet que hagués comprat l'hort en qüestió permet sospitar que les cases eren per a ús propi. Paradoxalment, mentre es mantenien solars originals buits, sí que es construïren cases bloquejant les eixides d'alguns carrers, modificant-ne així el disseny original. No sabem quins motius tindria Maçó per a *abcegar carreres* d'aquesta manera, però sembla que això podia disminuir el valor dels immobles o limitar-ne les possibilitats de transacció, i el capellà va protestar. Al capdavant el principal interès per l'edificació l'havia de tenir la capellania, que perdia els lluïsmes que podia rebre de la compra-venda de cases construïdes. Els horts devien ser objecte de transacció amb una periodicitat menys intensa, i no ho eren gens, evidentment, les parcel·les abandonades o "rònegues". Així, per tal de compensar el menyscabament sofert pel capellà a causa dels lluïsmes i fadigues dels patis o places no acensades, els àrbitres obligaren els hereus de Fijac a esmerçar 300 sous *en obra e edifi*Hi havia, doncs, dificultats evidents per a completar la urbanització de la pobla. I això devia ser un problema relativament general a les operacions similars que es realitzaven coetàniament als extramurs de la ciutat. Sens dubte la dualitat de denominacions entre els terrenys suburbans que reben la denominació genèrica de "patis" (Patis d'en Fraga, Patis d'en Bru, etc.) i les pobles —que J. Rodrigo Pertegás (1923: 290-292) considerava pràcticament com a sinònims— ha d'explicar-se per les majors dificultats d'edificació que afecten als primers. Els anomenats Patis d'en Frígola, per exemple, una "regular extensión de terrenos despoblados e incultos" situada a l'oest de la ciutat, estaven parcel·lats i establerts a cens, però no foren urbanitzats fins a finals del segle XIV (Rodrigo Pertegás 1923: 372).

A diferència de la capellania, com a senyora del domini directe sobre la pobla, els subestablidors no podien afegir als ingressos del cens anuals els beneficis extraordinaris del lluïisme i havien de cercar formules alternatives per a augmentar la rendibilitat de les seues possessions immobles. La solució que va trobar Pere Maçó fou assumir la construcció d'un forn de coure pa i explotar aquest servei públic. Va obtenir, així, d'en Butsenit —amb el vist-i-plau del bisbe— un pati franc per a bastir el forn, atesa la millora que

⁴³ ACV perg. 2.977.

podia representar per a l'atractiu i el valor dels immobles. Però la forma en què va realitzar la construcció no va agradar gaire al capellà, que es considerava perjudicat en alguns aspectes, com ara l'obertura d'una porta d'accés des de una casa que era pròpia de la capellania, l'extracció de terres per a l'obra i, sobretot, el fet que arran els treballs s'inutilitzés l'albelló que havia construït Fijac en el carrer on es va fer el forn.

Les ambigüitats de la diferenciació de drets derivada de la pràctica del subestabliment emfitèutic es reflectien a la gestió de la pobla, com bé posa de manifest la controvèrsia que hem comentat, però també, fins i tot, en el nom mateix de la pobla. Si el pergami on es recull la qüestió i la sentència, en 1309-10, parla de la Pobla de Fijac al·ludint al primer posseïdor del domini útil, un document notarial de 1344 l'anomena, en canvi, Pobla d'en Butsenit (Boccenich) tot referint-se al titular del domini directe, llavors també difunt⁴⁴. Cal tenir en compte que canvis de nom com aquest poden engrossir artificialment les llistes de pobles que tractem de formar.

Un esment anterior a la Pobla d'en Butsenit és el que la situa com a límit de la Pobla d'en Cervató en juliol de 1327. En aquesta data Joan de Cervató i la seua muller Òria Eximén venen a Pere de Passadors, porter reial, per 20.000 sous, el domini directe de la pobla que tenen a la parròquia de Sant Andreu, prop del monestir dels framenors, amb un total de 99 cases i un valor censal de 99 morabatins i mig. La venda inclou certes cases que hi ha a la mateixa pobla i que es reserven per a la construcció d'un forn, les quals semblen situar-se a un extrem de l'espai edificat, ateses les fites indicades: dos horts, la séquia de Rovella, el camí i la *popula vocata d'en Boccenit*⁴⁵. Joan de Cervató era, sens dubte, el fill d'Espanyol de Cervató, i per tant ha de tractar-se de la mateixa pobla que en 1355 es al·ludida com a *popula ex-cata d'en Spanyol, in vico de les Parres* (Rodrigo Pertegás 1923: 297).

A partir de mitjan segle XIV, quan les unitats inicials de domini directe ja no existeixen, apareix el nom de Carrer/s de les Parres que comença a substituir l'original denominació de les pobles. Això afecta tant a la pobla d'en Cervató com a la immediata d'en Butsenit que resten ara unificades sota la nova denominació. Així, un conjunt d'immobles que originalment s'inclouïa en aquesta última es localitza després, en un document de 1370, al *vico nuncupato de les Parres*, o bé *in partibus seu porcione vocata los Carrers de les Parres*. Un dels límits assenyalats és la *cequia corribili de na Rovella*⁴⁶. D'una altra banda, sabem que bona part de les cases de la Pobla

⁴⁴ Rodrigo Pertegás (1923: 294) ofereix la notícia i diu que "de ella sólo sabemos que estaba en la parroquia de San Andrés".

⁴⁵ AHN Clero, Pergamins, carpeta 3.324, n° 4.

⁴⁶ ACV perg. 9.312.

d'en Cervató passaren al patrimoni que va reunir Arnau Saranyó, abat de Valldigna, per a dotar la fundació del monestir cistercenc de Sant Bernat de Rascanya (1384). Hem trobat diverses referències d'escriptures, compraves i carregaments referits a aquestes cases al fons documental de Sant Miquel dels Reis (el monestir jeroni successor dels cistercencs des de 1546) on es parla del carrer o partida de les Parres, anomenant-lo també dels Pescadors, de les Parres dels Pescadors o del Comú dels Pescadors⁴⁷.

El Barri de Pescadors encara conservava el record del seu nom a inicis del segle XX. Per a Rodrigo Pertegás (1923: 295) la identificació entre aquest barri i la Pobla de les Parres era indubtable: "ocupó los mismos terrenos que comprendía el barrio que hasta nuestros tiempos se llamó de Pescadores", entre la plaça de Ajuntament (on estava el convent franciscà), Correus i els carrers Lauria, Pascual i Genís, i Barques. Al llarg de la seua recerca topogràfica, Rodrigo Pertegás (1923: 349) va poder esbossar una descripció d'aquesta pobla:

Al otro lado del *vall de les granotes* y al mediodía del moreral que daba nombre al de *les moreres*, se extendía la *pobla de les parres*, que desde la acequia de Na Rovella, que formaba su límite sur, llegaba al moreral ya mencionado. En este barrio no era, al parecer, la población tan densa y abigarrada, pues según nuestras notas abundaban los huertos, los corrales y los solares edificables. Al extremo de este barrio, y junto al camino de Ruzafa, había un puente sobre la acequia de Rovella que ya entonces se llamaba el *pont dels anets*, nombre que se ha perpetuado hasta nuestros días como propio del lugar en que ahora desemboca la calle de Lauria⁴⁸.

Els documents que hem examinat nosaltres ens permeten precisar que la zona corresponent a la Pobla de Fijac o d'en Butsènit ocupava la part sud del barri, vorejada per la séquia de Rovella al seu pas pel carrer que actualment es diu Làuria. La part nord, fins al vall de l'antiga muralla, correspondria a la Pobla d'en Cervató o de n'Espanyol. Sabem que aquesta darrera pobla tenia quasi un centenar de cases, però no les que hi podia haver a la de Fijac/Butsènit. El valor censal que li coneixem —50 morabatins— correspon al cens que paga el subestablidor, però no als censos agregats dels emfiteutes subestablerts; podem aventurar entre 50 i 100 cases. En total, doncs, el barri conjunt de les Parres reuniria entre 150 i 200 cases. El parcel·lari reconstruït per J. L. Piñón (1988: 62) admet aquesta magnitud (fig. 2).

⁴⁷ ARV Clero, llibre 987, fols. 169r (1396), 170v-171r (1406) etc.: AHN Clero, Pergamins, carpeta 3.328, n° 17 (1453); *in partita de les Parres... sub directo dominio reverendi abbatís Sancti Bernardi* (1453). Vegeu, també, les referències d'Orellana (1923-24, II: 295).

⁴⁸ Tanmateix, segons Josep Llop (1675: 354), "a la porta del convent de Sanct Francès, que està junt al carrer de les Barques, y a dos ponts, lo hú dels quals es diu de les Ànades". Aquest mateix pont es localitza, en 1449, al carrer "que va a Sant Francesc" (Cárcel 1992: reg. 1.502).

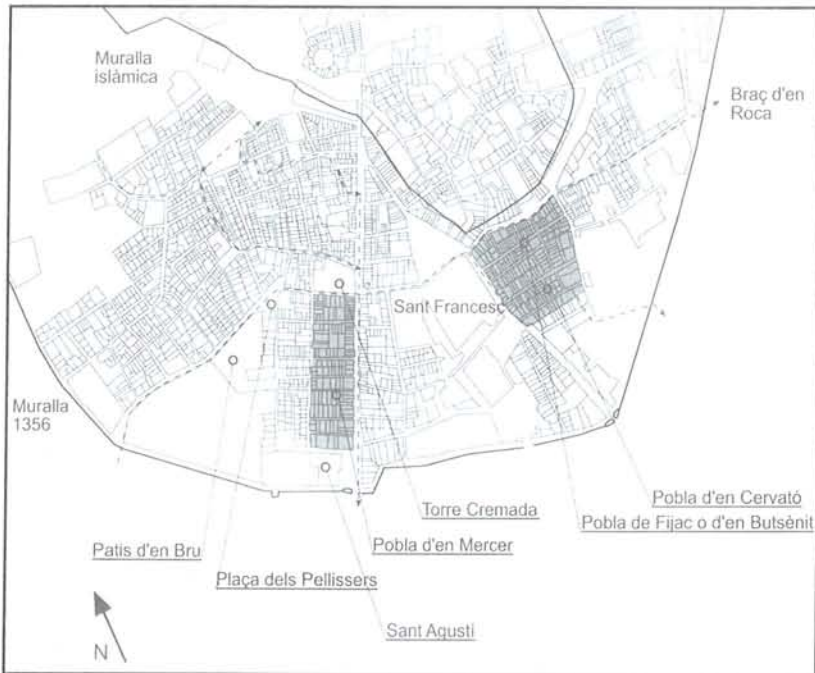

Fig. 2.- Localització de les poblades d'en Cervató, Fijac/Butsènit i en Mercer sobre la restituïció parcel·laria del segle XVIII proposada per Piñón (1988).

LA POBLA D'EN MERCER

La Poble d'en Mercer és l'altra gran operació urbanística dels extramurs de la Boatella. Ocupa una important extensió de terreny al costat del camí de Sant Vicent, entre la Torre Cremada i el convent de Sant Agustí, adoptant una disposició allargada amb perímetre rectangular (fig. 2). Si el camí marca la fita oriental de la pobla, l'actual carrer de la Mare de Déu de Gràcia sembla que devia fer de límit oest (Rodrigo Pertegás 1923: 372). Les llistes de censos dels anys 1360 suggereixen l'existència d'un establiment original estàndard de 9 sous anuals de cens —exactament un morabatí, segons l'equivalència establerta pel rei Pere en 1283—, i per tant podem pensar que quan es va construir la pobla hi havia una previsió d'aproximadament unes 100 cases. En qualsevol cas era una pobla gran, amb *multe et diverse domus seu hospicia et alia patua domorum*⁴⁹.

⁴⁹ ACV perg. 7.524: *popula vocata d'en Mercer, sita et posita in parrochia Sancti Martini Valencie, videlicet in itinere Sancti Vincentii* (1363).

Tot indica que el procés formatiu de la pobla seria posterior a la constitució del convent agustí en 1281, ja que hem localitzat, amb data 25 d'abril de 1299, l'establiment d'un solar per a fer-ne cases per part de na Maciana, vídua de Pere Mercer, ciutadà de València, d'acord amb el seu fill Berenguer Mercer. El solar s'estableix a la pobla (*populea*) de Berenguer Mercer, sota cens d'un morabatí pagador per Pasqüa de Ressurrecció i amb la condició de fer una despesa de 70 sous en obres abans de la propera festa de Sant Miquel de setembre; a canvi dóna permís al beneficiari, el llaurador Miquel Castellar, per a poder sotestablir sense permís d'ells⁵⁰. Atenent que els tres límits o veïns del solar ja en tenen de titular o beneficiari i hom parla de *domus*, sembla raonable pensar que el procés d'establiments en aquesta pobla deuria remuntar-se a alguns anys abans, si més no a la dècada anterior, però també està assenyalant-nos un procés certament no conclòs el 1299.

Fet i fet, el perímetre del convent de Sant Agustí és un dels grans referents topogràfics per a situar la pobla, com veiem en 1365: *que popula est circa monasterium beati Augustini*⁵¹. No obstant això, caldria advertir que el monestir agustí no es té en compte a una delimitació més formal de la pobla realitzada en 1363, on sí que s'esmenten el camí de Sant Vicent, la casa i forn dels germans Mercer, la possessió de Sibil·la, vídua de Joan de Boïl, i *diversis viis seu carrariis publicis*⁵². Tampoc s'indica expressament la fita septentrional de la Torre Cremada, però en 1367 es diu que algunes cases i patis d'aquesta pobla hi són ben a prop⁵³.

La Torre Cremada apareix al Repartiment com a referència topogràfica per a situar unes casetes (*domunculas*) i un hort que hi ha al costat; també s'esmenta quan es donen certes terres a Russafa que limiten amb la *via que vadit versus Turrin Crematam*⁵⁴. Com diu la crònica de Jaume I i s'adverteix al document de 1367 abans al·ludit, és evident que la Torre Cremada estava a la vora del camí de Sant Vicent. També sabem que estava sobre el punt on la séquia de Rovella travessava aquest camí, ja que en 1401 el sobrer de murs valls va manar la refacció d'un pont de pedra sobre la séquia justament davant la torre (Cárcel 1992: reg. 71). Com ja hem dit, la situació

⁵⁰ ARV FN 2.811, fols. 19v-20r: *patuum terre ad edificandum domos de novo, situ in populea dicti Berengarii, filii mei, in suburbio civitatis Valencie* (1299).

⁵¹ ACV perg. 7.528. No n'és l'única, però: Rodrigo Pertegás (1923: 296) recull la presència de la Pobra d'en Pere Llorens, "prop lo monestir de Sent Agostí" (1321).

⁵² ACV perg. 7.524.

⁵³ ACV perg. 8.237: *diversis domibus et patuis sitis et positis prope turrin vocatam la Torre Cremada, in popula vocata d'en Mercer, in viis prope dictum monasterium beati Augustini*.

⁵⁴ RepFer 1169: *iii domunculas ad Turrin Crematam* (1239); 1561: *ortallum iuxta Turrin Crematam* (1244); 1126 (1239).

que, al nostre parer, s'adiu millor amb les referències existents ha de correspondre, aproximadament, al lloc on es va fundar la Casa de les Repenedides en 1345 (posteriorment convent de sant Gregori i actualment teatre Olympia), precisament on Rodrigo Pertegás (1923: 295, 327-328) fixava el límit nord de la Pobra d'en Mercer⁵⁵. És interessant, a més, advertir l'angle que fa ací la séquia de Rovella i la coincidència amb l'arribada de l'extrem final d'un braç de Favara, ja que es tracta del punt més deprimit del camí de Sant Vicent.

A mitjan segle XIV el domini directe de la pobla —amb censos per valor de 900 sous anuals *parum plus vel minus*, fadiga i lluïisme— el tenien *pro indiviso* dos germans, els cavallers Berenguer i Joan Mercer, probablement fills de mossèn Pere Mercer, qui va donar nom a la pobla. Joan Mercer era senyor del castell i la vall d'Alcalà i es trobava fortament endeutat, per la qual cosa va haver de demanar ajut i consentiment al seu germà per a poder alienar diversos censos de la pobla o per carregar-hi violaris. Les operacions realitzades foren les següents:

-Carregament a favor de Guillamona, viuda del ciutadà Robert de Filera, d'un violari de 257 sous anuals sobre la meitat que corresponia a Berenguer Mercer del forn i el palau (*hospicio*) que tenien a la pobla.

-Venda de 253 sous en censos de la pobla, sense lluïisme ni fadiga, però amb els altres drets emfitèutics, a l'orfe Francesc Munyoç. Aquesta operació es féu en 1360.

-Venda de 250 sous, sota les mateixes condicions, al notari Guillem Escrivà.

-Venda de 300 sous, sota les mateixes condicions, al mercader Arnau de Valeriola.

Evidentment, es tracta de censos sense domini directe i amb possibilitat de remissió, és a dir censals. En 1363 Joan Mercer assumia formalment davant el seu germà la responsabilitat derivada de les demandes o qüestions que poguessen produir-se, a banda del compromís de descarregar els censals i *reducere et tornare ad pristinum statum* la pobla, tal i com era abans de les alienacions. El censal que havia comprat Francesc Munyoç en 1360 fou venut, cinc anys després, a la germana d'aquest, Violant, a canvi de 3.000 sous. És interessant advertir que els censos alienats no provenen indiscriminadament del conjunt de les rendes de la pobla, sinó d'un grup concret de 33 cases o parcel·les adjacents que formen un bloc físicament compacte repartit en dues illes⁵⁶.

⁵⁵ Tanmateix, aquest autor localitzava la Torre Cremada a "la manzana de la actual plaza Cajeros limitada por las calles de Colchoneros y de las Fuentes" (Rodrigo Pertegás 1923: 356).

⁵⁶ ACV perg. 7.524 i 7.528. D'una altra banda, sabem que en 1366: Munyoç lliura a Francesc de Peramola certs censos sobre cases a la Pobra d'En Mercer (ACV perg. 7.535).

El mateix Munyoç va comprar en 1367 al notari Pere de Montsó, per un miler de sous, el dret de lluíisme i fadiga que corresponia a 260 sous que rebien els frares de Sant Agustí de 21 cases i patis de la Pobla d'en Mercer, un conjunt coherent. La venda incloïa els drets que pertanyien a Elionor i Bonaventura, filles i hereves del ja difunt Berenguer Mercer, sobre els 250 sous censals provinents de certes cases i patis prop la Torre Cremada que aquest personatge, en vida, havia venut al mateix Munyoç. En aquest darrer cas els censos eren redimibles o recuperables *pro eo precio per vos a eodem emptum*, però els censos que havien rebut els agustins anaven ara amb lluíisme i fadiga: es tractava, doncs, d'un veritable domini directe que havia escapat ja de les mans dels Mercer. Joan no degué poder fer front als deutes i, finalment, els seus drets serien embargats i subhastats; si el notari Montsó tenia tot això era perquè ho havia comprat a la cort de València en juny de 1366⁵⁷. Les pèrdues del domini directe consolidarien, així, les alienacions de cases en blocs físicament compactes que menarien a la fragmentació definitiva de la pobla.

ELS PROMOTORS DE LES POBLES

Els Cervató

Ja hem vist que els noms de les pobles poden variar, i que no reflecteixen necessàriament la possessió del domini directe: la pobla de Butsènit s'anomena, també, de Fijac, el personatge que comparteix el domini útil amb els emfiteutes de la base a través del subestabliment. En rigor, però, la pobla era de Butsènit o, més aviat, de la capellania a la qual dotava d'ingressos. Tot i amb això, finalment aquesta pobla acabà confonent-se amb la veïna Pobla d'en Cervató sota una comuna denominació de caràcter popular: carrer o barri de "les Parres", o "del Comú de Pescadors", la corporació dels pescadors de l'Albufera.

Els orígens de la pobla que Joan de Cervató i la seua muller veneren en 1327 a Pere de Passadors poden situar-se a la primera dècada del segle XIV. El promotor de l'operació fou Espanyol de Cervató (o Cervetó), pare de Joan. En tenim una prova aïllada però fefaent, referida al 28 de maig de 1310, quan aquest personatge establia a cens al llaurador Jaume Satorra unes cases situades a la seua *popula*, fora de les muralles de València i en el districte de la parròquia de Sant Andreu, limitant-ne amb cases de Pedrol Garcia, carrer i altres cases que restaven en mans de Cervató⁵⁸.

⁵⁷ ACV perg. 8.237.

⁵⁸ ARV Justícia Civil, 39.

El document de venda del domini directe de la pobla de 1327 no fa servir cap títol per a identificar Joan de Cervató, la qual cosa no deixa de sobtar atenent la usual citació documental de la condició social de la persona, bé siga ciutadà o bé cavaller o donzell. L'únic qualificatiu és el d'habitant de València. En canvi son pare, Espanyol de Cervató, sí és identificat com a ciutadà de València en els anys al voltant del 1300. Així, en diverses operacions comercials dels anys 1296 i 1297 l'hem trobat de forma categòrica amb aquest títol. També ens ha quedat constància, breu però clara, de la seua activitat mercantil i l'origen de la riquesa que li va permetre fundar una pobla. Així, el 28 de novembre de 1296 un mercader de Daroca li reconeix un deute parcial de 47 lliures per la compra de draps de Llombardia, de Narbona i d'Arràs, i el 4 de desembre immediat lloga a Dalmau de Vilardida i Arnau d'Espígol, un lleny que tenien aparellat a Cullera per a portar fusta de pi vers l'illa de Mallorca⁵⁹. Resta clara, doncs, la seua condició d'operador comercial en el marc del patriciat mercantil de la ciutat, i també el detall gens irrellevant de l'orientació drapera de les seues operacions.

Un altre índex sobre la quantitat de diners que pogué moure Espanyol de Cervató el trobem a un document de febrer de 1297 on reconeix que ha rebut de Guillem d'Osser 5.000 sous depositats en una taula de canvi de la ciutat de València, dels 10.000 que li havia deixat en comanda juntament amb en Pere Maçó⁶⁰. Sens dubte són quantitats elevades, però encara resulta més interessant advertir que el seu soci és, molt probablement, el mateix Pere Maçó que trobarem casat amb Caterina Fijac, és a dir el matrimoni titular de la Pobra de Fijac o d'en Butsenit, annexa o veïna a la Pobra d'en Cervató en aquella primera dècada del segle XIV. Val a dir, que a més de reunir capitals importants, Cervató va participar activament en la vida política de la ciutat, ja que va ser jurat l'any 1309, poc abans de morir⁶¹. Probablement la data de la seua defunció pot fixar-se a principis del 1311, perquè en el mes de maig el Justícia de València, a prec de la família i atenent l'existència de tres filles menors d'edat (Benvinguda, Maciana i Espanyoleta de Cervató), va nomenar un curador per a que identificara i avaluara el patrimoni que havia deixat⁶². La seua vídua es deia na Granada, i apareix citada en diversos documents de la dècada del 1320 i 1330. En un d'ells hi apareix per primera vegada Joan de Cervató com a fill de n'Espanyol i de na Granada. Tot sembla apuntar cap a uns orígens familiars dels Cervató lligats a l'alt Aragó⁶³.

⁵⁹ ARV FN 11.718, fols. 9r i 18r.

⁶⁰ *Ibid.*, fol. 36v.

⁶¹ No seria impensable que haguera ocupat algun càrrec anteriorment, però, com és sabut, les actes del Consell de València només es conserven a partir del 1307, amb la qual cosa no disposem de la nòmina dels càrrecs entre el 1245 i aquesta darrera data.

⁶² ARV Justícia Civil, 12.

⁶³ D'una banda, Serveto/Servetó és una petita aldea de la comarca del Sobrarbe, avui en dia

El nom de la muller de Joan de Cervató, Òria Eximén, és molt clarament aragonés, tant pel prenom com per la peculiaritat de ser identificada al document amb un cognom, el qual, a més a més, no és el del marit sinó, molt probablement el del llinatge patern. Aquesta construcció del nom de dona en època baixmedieval és molt poc usual, i tant sols és costum al regne d'Aragò, no a Catalunya (si bé en trobem alguns casos a la València coetània pel costum dut per famílies d'origen aragonés). D'una altra banda cal tenir en compte que Òria Eximén pertanyia clarament a la noblesa. A finals del segle XIII podem documentar una dona amb el mateix nom que és vídua del cavaller Rodrigo Sánchez de Calataiud i mare d'un canonge de Santa Maria de Calataiud⁶⁴; molt probablement es tracta, també, de la mare de la muller de Joan de Cervató. Això és important perquè indicaria la promoció d'aquest llinatge als rangs de la baixa noblesa. Juan V. García Marsilla (2002: 160) ha descrit un cas colpidorament paral·lel al dels Cervató, el dels Ponç Soler pare i fill:

El padre, mercader, fundó una *pobla* en la parroquia de Sant Martí, donde construyó casas... murió probablemente a finales de 1336. Su hijo homónimo heredó las rentas de su padre, se convirtió en señor de Borriol y alcanzó la nobleza antes de 1341, año en el que recibe ya el tratamiento de *venerable* y los documentos se refieren a él como *habitador* y no como *civis* de Valencia.

La pobla que va fer construir Espanyol de Cervató abans de 1311 representa un moment culminant en la carrera d'aquest mercader de draps, un acte de consolidació patrimonial que, a més, s'acompanya d'una afirmació d'estatus a través de la creació d'una capellania a l'església de Santa Caterina de València⁶⁵. Aquestes bases de riquesa i prestigi permeteren, sens dubte, l'entroncament matrimonial amb la baixa noblesa d'Aragó i l'arrelament del llinatge entre el patriciat urbà de la ciutat durant tot el Trescents, com bé demostra l'elecció de Joan de Cervató com a conseller i fins i tot com a jurat l'any 1343, i del seu descendent homònim els anys 1363, 1376, 1381, 1387 i 1398⁶⁶.

annexa al municipi de Gistaín, i que comptava amb 21 focs l'any 1497. En quatre pobles de la contornada hi ha, en aquesta darrera data, persones que porten el prenom o cognom Espanyol, la qual cosa pot ser simplement una casualitat o estar donant-nos una pista dels orígens de la família valenciana. D'una altra banda, tenim la referència de juliol de 1356 en què Joan Cervató, fill de Joan de Cervató, té com a tutor en Martí Sanxes d'Oblites, fill de Romeu d'Oblites (ARV Justícia Civil, 195), la qual cosa sembla confirmar aqueixa relació aragonesa del llinatge dels Cervató.

⁶⁴ ACA CR, reg. 98, fol. 231rv (1293); ACV perg. 1.400 (1297), 4.700 (1298).

⁶⁵ Un pergami de l'any 1330 dona testimoni de la capellania fundada per Espanyol de Cervató, aleshores difunt (ACV perg. 1.759).

⁶⁶ Existeix una recopil·lació feta al segle XVIII dels noms de les persones que havien ocupat els càrrecs municipals de la València foral des del segle XIV, coneguda com *Libro intitulu-*

Els Maldà, Fijac i Maçó

Ja hem vist que els orígens d'aquesta pobla cal situar-los al patrimoni immoble reunit per Bernat de Maldà als extramurs de la Boatella. No hi ha dubte que aquest personatge tenia la categoria de ciutadà i pensem que pot tractar-se del mateix Bernat de Maldà que apareix al Repartiment com a un dels beneficiaris dels trenta obradors de draps i taules de canvi que Jaume I va atorgar en maig de 1239. Els obradors se situaven en un indret especial de la ciutat: l'anomenat Vall del Paradís. Un altre aspecte interessant d'aquesta donació és que cada un dels trenta beneficiaris rep un hort al raval extramurs conegut com Rajosa, d'una extensió d'una fanecada, en una ubicació immediata al camí de Sant Vicent, justament el que comunica la porta de la Boatella amb el raval de Rajosa. El seu establiment com a proveïdor de draps ens és confirmat per la donació d'un altre obrador el 29 de desembre del mateix any a favor de Bernat Mercer, el qual estava situat al costat del de Maldà⁶⁷. Arran la venda d'unes cases al bisbe de València en agost de 1243, tornem a localitzar Bernat de Maldà com posseïdor d'unes cases vora les que adquireix el bisbe, situades totes al davant de la Seu. Sembla que pocs mesos després, el 27 de novembre del mateix any, rep altres cases que havien estat del sarraí Alí Abiçidamon⁶⁸.

Uns quants anys més tard, en febrer de 1269, molt probablement aquest mateix Bernat de Maldà és qui aconseguix del rei, malgrat la regulació foral, el reconeixement de la legitimitat d'un fill anomenat Esteve, atesa la manca tant de muller com fills de matrimoni legal⁶⁹. Poc després feia els establiments que ja coneixem a Donadéu de Fijac. Cal pensar, doncs, en un entorn en el qual la incipient burgesia mercantil de la ciutat de València, la seua primera generació, va esmerçar riqueses procedents bàsicament del comerç de draps en horts i cases, dins i fora de les muralles del clos urbà islàmic, manifestant un clar interès per l'acumulació d'un patrimoni immobiliari en una ciutat en expansió. Potser en aquest cas concret, raons de biografia personal dificultaren la continuïtat d'un patrimoni familiar i, després de la legalització d'aquest fill, per alguna raó desconeguda, ja al final de la seua vida Bernat de Maldà va decidir atorgar en establiment l'hort i el casal que tenia vora la

lado del bien y del mal, editat en facsímil per Doñate (1976). Cal, però, tenir precaucions amb els noms perquè l'escrivà del XVIII va malentendre uns quants cognoms, inventant-ne uns i fent-ne confusos d'altres. No és segur que el Joan de Cervató de 1343 siga el mateix de 1327: un altre document de 1343 fa esment de Joan Espanyol de Cervató (ARV FN 2.519), i en 1357 la vídua d'aquest, anomenada Tomasa, va vendre una alqueria al terme de Xàtiva.

⁶⁷ RepFer 1217 i 1714.

⁶⁸ RepFer 1468 i 1664.

⁶⁹ ACA CR, reg. 15, fol. 136v.

séquia de Rovella, les muralles i el convent dels framenors a canvi d'un cens fix anual en diners. Amb aquests diners i altres béns que desconeixem va fundar una capellania a la Seu de València, benifet eclesiàstic que esdevingué així senyor eminent o directe de l'hort i casal destinats, en darrera instància, a fer de solar per a una pobla, mentre que el domini útil passava a mans del Donadéu de Fijac, a qui correspondria fer l'establiment dels solars. Al tercer volum del Llibre del Repartiment —el que detalla els beneficiaris de les cases de la ciutat segons una revisió feta en la primavera del 1240— consta un personatge amb el cognom, gens usual, de Fijac. Aquest Pere de Fijac estava heretat al barri de Lleida, la qual cosa fa pensar raonablement que tinga aquesta procedència malgrat el seu cognom toponímic occità. De tota manera, en el mateix manuscrit torna a ser citat en els quaderns finals del volum —quan s'hi fa una revisió de les cases del rei en cadascun dels barris— però no al barri de Lleida, sinó com posseïdor d'una casa del lot reial al barri de Daroca i Terol⁷⁰. El cognom Fijac és força estrany, com hem dit, i sembla raonable establir un lligam entre el Pere del Repartiment de 1240 i el Donadéu de 1271-72. Tanmateix, no hem aconseguit per ara trobar-ne rastre en la documentació valenciana del darrer terç del segle XIII i no podem contextualitzar la seua posició social més enllà de la condició benestant i legal de ciutadà.

Malgrat aquesta mancança documental, gràcies al plet de l'any 1309 protagonitzat pels seus hereus, podem reconstruir sumàriament la continuïtat dels posseïdors d'ambdós dominis del solar de la pobla, el directe i l'útil. D'una banda, el domini directe o eminent ha quedat fossilitzat a la capellania-benifet de la Seu, en la qual només anirà donant-se el canvi dels preveres titulars. Tot indica que durant els anys finals del segle XIII i principis del XIV el titular n'era Ramon de Butsenit, qui donà nom a la pobla cap a la meitat del segle XIV, però que en realitat no era l'únic gestor d'ella sinó, fonamentalment, un rentista que curava, d'una banda, dels seus ingressos anuals via cens, i d'altra —no menys important— dels lluïsmes que li pertocaven per les vendes i transmissions de les cases.

El veritable director del procés d'urbanització del solar fou, però, Donadéu de Fijac. Quan va morir, al voltant del 1300, els seus drets sobre la pobla passaren per herència a la seua filla Caterina. Aquesta estava casada en aquell moment amb el ciutadà Pere Maçó, un matrimoni acordat legalment sota la forma de la germania o comunitat de béns perquè, en el plet del 1309, s'indica que la meitat de la pobla era de la dita Caterina i l'altra meitat del marit. A més a més, i per a complicar els drets d'herència, resulta que en octubre de 1309 Pere Maçó també havia mort i havia deixat en usdefruit la mei-

⁷⁰ RepFer 3602 i 3887.

tat que li corresponia de la pobla a la seua muller, tot i que els drets pertanyien al seu fill, homònim; un usdefruit segurament perquè aquest fill seria menor d'edat⁷¹.

Tot aquest embolic successori ens dóna idea de l'elevada inestabilitat familiar que podia donar-se entre el patriciat urbà de la València baixmedieval, amb patrimonis familiars que passaven per línia femenina arran de la manca d'hereu masculí, a més de les sempre problemàtiques minories d'edat dels hereus legals, sotmeses a les tuteles aprovades pel consell municipal de la ciutat.

Quant a la família Maçó a la València de les primeres dècades del segle XIV, hem pogut advertir que entre els anys 1290 i 1320 hi ha almenys quatre Maçons ciutadans vivint a la capital del regne: Berenguer, Guillem, Bernat i Pere, dels quals, si més no, Berenguer i Guillem són germans tal com consta en un plet entre ells de l'any 1295 per la liquidació dels béns de la companyia comercial que havien constituït. Tots dos eren fills d'un altre Guillem Maçó. Berenguer consta com armador d'un lleny de quaranta rems en abril de l'any 1295, i sabem que durant els mesos següents ha capturat diversos musulmans i els seus béns, un fet del que participa també Bernat Maçó, la qual cosa fa pensar que tots ells pertanyen al mateix grup familiar⁷². A més, dues notícies de l'any 1296 ens indiquen que Berenguer Maçó era probablement draper, perquè hi apareix com a creditor d'un deute per la venda de draps de Narbona, a més d'altre deute de 1.400 sous per part del consell de Terol⁷³. A banda d'això, hem documentat Pere Maçó en febrer de 1297 com a cobrador, juntament amb Espanyol de Cervató, de 10.000 sous que havien deixat en comanda, i també com síndic de la ciutat de València en octubre de 1294 juntament amb els jurats Arnau de Vilardida i Domingo de Sarrià per a negociar un pagament de la ciutat al rei Jaume II⁷⁴. Malgrat les limitacions documentals a hores d'ara per a poder establir-ne la filiació segura entre tots ells, ens atrevim a plantejar que es tracte d'un grup familiar cohesionat que realitza negocis relacionats amb la compravenda de draps occitans, i fins i tot l'armament de naus per a activitats corsàries i tràfic d'esclaus. Cal destacar, finalment, els estrets vincles de Pere Maçó amb Espanyol de Cervató, els posseïdors de les

⁷¹ ACV perg. 7.425.

⁷² ACA CR, reg. 101, fols. 9v, 14v, 68r, 213r, 244rv.

⁷³ ARV FN 11.178, fols. 48r (Bernat de Llèmena, de València, reconeix deure a Berenguer Maçó 48 lliures per draps tintats, una peça de drap Xaloní, i altres 12 lliures per draps de Narbona) i 45r.

⁷⁴ ARV FN 11.178, fol 36v; ACA CR, reg. 100, fol. 149r.

dues pobles veïnes del barri de les Parres.

Els Mercer

El nom de la Pobra d'en Mercer és, també, el d'una de les famílies més notables de la ciutat de València de finals del Doscents i tot el Trescents. Els Mercer són coneguts especialment en la historiografia, i fins i tot en les cròniques antigues, per la figura de l'almirall Mateu Mercer, qui visqué en els anys centrals del segle XIV i fou un dels caps militars més destacats de l'època al servei del rei Pere el Cerimoniós en els conflictes marítims de la Corona d'Aragó. Mateu Mercer va ser, també, Justícia Criminal de València l'any 1341, en el torn del càrrec reservat als cavallers; l'any anterior havia estat Justícia Civil el seu germà Pere Mercer, també pel torn de cavallers⁷⁵. Sembla tractar-se, doncs, d'uns individus força representatius de la petita noblesa valenciana de la primera meitat del Trescents, fidel a la corona i molt lligada al patriciat mercantil de la capital.

El rastre dels primers Mercer de la ciutat de València es remunten al mateix moment de la conquesta, ja que almenys tres persones amb aquest cognom apareixen com a beneficiaris de terres i cases. Un a Xàtiva, que sembla una mica lluny; un altre anomenat Guillem Mercer i regraciat amb unes cases i dues jovades de terra a l'alqueria de Petra. Qui realment ens interessa és Bernat Mercer, també beneficiari d'un altre lot de casa i terres a Petra, però també d'un obrador a la draperia de la ciutat, vora els obradors de Pere d'Osca i, sorprenentment, del mateix Bernat de Maldà⁷⁶.

No podem establir una relació segura entre aquest Bernat Mercer i la família creadora de la pobla, però no deixa de sobtar el fet que es tracte d'un mercader dedicat al negoci dels draps i veí, justament, del Bernat de Maldà que va estar en el origen de la Pobra de Fijac/Butsènit. Tot i el caràcter incomplet de la informació obtinguda als arxius, aquest rastre d'una altra família de drapers pot prolongar-se amb un document d'agost del 1256 en què Pere Mercer i Pere de na Guilsen, ambdós drapers de la ciutat, feien de fiadors en l'operació de venda d'un real situat a l'Alcúdia de València, realitzada entre els ciutadans Bernat Taberner i Arnau de Romaní⁷⁷.

A finals del segle XIII documentem, si més no, quatre Mercers actuant a

⁷⁵ Sobre la seua figura hom pot consultar l'article d'Almela i Vives (1953-54). Aquest autor destaca el relat que en va fer el cronista Jerónimo Zurita de les seues activitats militars a la Mediterrània.

⁷⁶ RepFer 690, 693, 1714, 3427 i 3798.

⁷⁷ AHN Clero, Pergamins, carpeta 3.361, n° 3-P.

València: el primer n'és Guillem Mercer, titulat en la dècada de 1290 mercader de Perpinyà i justament dedicat al comerç de draps a la ciutat de València, llogant una nau amb altres mercaders⁷⁸; el segon es diu Bernat Mercer i sembla un actiu ciutadà en els mateixos anys, a qui veiem llogar un llaurador per a treballar un hort que tenia a Campanar, o bé actuar com a creditor en préstecs o vendes de draps a compte⁷⁹. En 1299 documentem un Pere Mercer, també ciutadà però ja difunt, del qual la seua vídua establí un solar situat en el raval de la ciutat juntament amb el seu fill Berenguer, els quals són els titulars de la pobla d'en Mercer, tal com hem explicat abans; i encara resta un Ramon Mercer, "habitador de Xivirella" el mateix any, qui es titula mercader i dedicat justament al comerç de draps de Narbona el mateix any⁸⁰.

A hores d'ara no ens resulta possible establir el lligam, si existeix, entre tots ells i amb el Bernat Mercer de la draperia de la ciutat del 1238, però ens sembla molt notable el fet del manteniment d'aquesta activitat, i de la mercaderia en general, junt a la condició de ciutadans. Fet i fet, pocs anys després, coincidint amb el temps de construcció i establiment de la Pobla d'en Mercer, hem constatat que a l'any 1312 hi ha un Ramon i un Bernat Mercer germans, fills del difunt Bernat Mercer, la qual cosa podria estar donant-nos el fil del llinatge familiar⁸¹.

Durant les dues primeres dècades del segle XIV també hem constatat la presència de diversos Mercer en la vida pública del Consell municipal de València, concretament Bernat Mercer, conseller en diverses ocasions per la parròquia de Sant Nicolau, i Guillem Mercer per la de Sant Joan, la qual cosa indica la seua condició de ciutadans. No obstant això, els mateixos anys també hi apareixen altres dos Mercer que criden l'atenció. El primer és Arnau Mercer, "savi en dret", qui ja ens consta l'any 1317 i que es esmentat el 1321 amb aquesta funció professional i com a testimoni d'un document solemne aprovat pel Consell de la ciutat acordant la defensa dels seus termes generals i l'usdefruit dels recursos naturals pels seus veïns davant els senyors que pretenen acotar les terres de les seues alqueries. El segon personatge interessant és en Pere Mercer, conseller del gremi de corretgers, també per la parròquia de Sant Tomàs, en diversos anys entre 1307 i 1319. L'any 1313 va coincidir amb una gran sequera a tota l'horta

⁷⁸ ARV FN 11.178: diverses operacions d'aquest Guillem Mercer.

⁷⁹ ARV FN 11.178, fol. 43rv: Joan Pont, nebot de Pere Batle, ciutadà de Mallorca, substitueix com a procurador Arnau de Cases per a cobrar 10 lliures que li resten per pagar a Bernat Mercer, de València (1296, desembre 15).

⁸⁰ Notícies d'ambdós a l'ARV FN 2.811.

⁸¹ ARV Justícia de València, llibre 16, fol. 45v.

de València, tan greu que fou la primera vegada que tenim documentada la intervenció del Consell en la qüestió, tot manant la realització d'un tandeig o torn de dies a la setmana entre les séquies de l'horta, les del Tribunal de les Aigües de València. Doncs bé, la coneguda popularment com séquia de Mestalla és anomenada en aquest acord del consell municipal "séquia d'en Pere Mercer"⁸².

Per ara no tenim més referències sobre la qüestió, però les dades reunides suggereixen que ens trobem al davant d'una de les més destacades famílies del patriciat urbà de l'època. Pere Mercer, conseller i "sequier", podria ser el progenitor d'una generació formada per l'almirall Mateu Mercer i un altre Pere Mercer, al seu torn pare dels cavallers Joan i Berenguer Mercer que en els anys 1360 hipotecaren i finalment pergueren els seus drets sobre la Pobla d'en Mercer. El testament de l'almirall està datat el 30 d'agost de 1352: a banda de triar sepultura a la capella familiar de Sant Jordi de la Seu de València, deixa uns diners al seu nebot Berenguer Mercer, fill d'en Pere Mercer, entre altres coses perquè fins aleshores sols ha tingut quatre filles i espera poder comptar aviat amb un descendent masculí⁸³. És en aquesta successió generacional on podria haver-se donat el pas de la ciutadania a la noblesa, ja que els següents Mercers documentats ja són cavallers i senyors de baronies, cas del Joan Mercer senyor de la Vall d'Alcalà.

Una vegada més, doncs, podem esbrinar un itinerari familiar que comença amb la migració dels anys de la conquesta i passa per la vinculació al negoci comercial de la draperia. Les primeres actes municipals conservades, a la primera dècada del Trescents, palesen la presència política del llinatge Mercer amb una freqüència destacable, sense arribar als màxims càrrecs de jurat o justícia. Són aquests els temps de la construcció de la pobla i, per tant, de la consolidació del patrimoni familiar. No sabem si el pas a la categoria nobiliària fou anterior o posterior a la notable activitat militar d'en Mateu Mercer, ja documentada en la conquesta de Sardenya el 1323-24. De tota manera, sembla prou clar que podem relacionar l'activitat comercial, marítima, del grup familiar —persones amb experiència naval o posseïdors de naus— amb l'activitat bèl·lica en les galeres que posaven al servei de la corona, tal com repetidament relata el cronista Jerónimo Zurita. Fet i fet, aquestes característiques socials coincideixen amb les dels promotors d'altres pobles coetànies de la ciutat de València,

⁸² Aquesta i la resta de notícies sobre els consellers estan tretes de l'edició del primer volum conservat d'actes del consell de la ciutat, publicat per Anyó (2001).

⁸³ ARV FN 2.558. Referma aquesta identificació un acord del consell municipal de València del 7 de febrer de 1343, en el qual s'afirmava que Mateu Mercer era marmessor testamentari del seu germà Pere Mercer (AMV Manuals de Consells, A-4, fol. 141rv).

com ara la pobla de Vicent Desgraus o la de Ramon Guillem Català, segons ha fet notar Juan V. García Marsilla (2003: 144).

ELS VEÏNS I HABITADORS DE LES POBLES

Tres dels pergamins inèdits que hem fet servir contenen uns magnífics llistats dels noms dels veïns de la Pobra d'en Cervató i de gran part de les d'en Butsènit i en Mercer. No obstant això, a l'hora de determinar l'estatut social i les activitats d'aquelles persones que anaren a viure a les noves pobles, les dades que tenim no resulten massa explícites. Un punt de partida per a tractar la qüestió podria ser el fet que el conjunt de les pobles d'en Cervató i en Butsènit, conegut com a Barri o Carrer/s de les Parres fos anomenat, també, des de finals del segle XIV, dels Pescadors o del Comú de Pescadors, nom mantingut fins al segle XX. I encara actualment la via més septentrional conserva la denominació de Carrer de les Barques, tot el qual permet associar aquest espai amb la residència d'almenys una part dels pescadors de l'Albufera de València. ¿És possible, doncs, que en els orígens d'aquestes pobles bessones, al voltant del 1300, incidís d'alguna manera una pràctica consolidada d'establiments col·lectius de solars a grups socialment afins, agrupacions o corporacions d'ofici, en aquest cas els pescadors? La qüestió que plantejem, en definitiva, és si l'execució de les operacions urbanes conegudes com a pobles responia exclusivament a la iniciativa dels promotors identificats o, també, hi intervenien elements ordenadors externs, des del poder reial o ciutadà, amb l'objectiu d'aplicar criteris d'assentament per a determinats grups de pobladors.

La resposta, però, ha de ser forçosament negativa. La documentació no permet establir cap tipus de connexió entre els processos de construcció de pobles i les actuacions del Consell de València. Ho demostra, també, la total absència de qualsevol esment: la paraula 'pobla' no apareix usada en tot el primer volum conservat dels Manuals de Consells de la ciutat, corresponent als anys 1306-1326.

El document de venda de la Pobra d'en Cervató (és a dir del domini directe, censos i altres drets emfitèutics), de juliol de 1327, ens dóna el nom de 98 veïns titulars de les cases, però en cap cas n'ofereix una identificació de l'ofici o altra qualsevol característica social. Sols tenim els cognoms com a possibles indicadors. Per la seua banda, la venda de part dels censos emfitèutics de les cases del *vico* de les Parres, de l'any 1370, detalla 37 posseïdors de cases (més altres 10 citats als afrontaments), entre els quals apareixen tres veïns qualificats com a pescadors (Bernat Galbes, Antoni d'Oló i Mateu Pallarés). També és cert, però, que uns altres tres són llauradors (Jaume Lopello, Bertomeu Badenes i Alfons Morell), als quals cal afegir un

sastre (Ramon Crespí). No arriben al 10% del total dels noms aquells que són expressament qualificats com a pescadors; menys de la meitat, en qualsevol cas sí, sols considerem el conjunt d'aquells dels quals se n'especifica l'activitat (set en total).

Un escorcoll de documentació del segle XIV sobre els pescadors de l'Albufera de València ens ha permès identificar algunes persones més, tot i que siga de forma indicativa i no categòrica. Hem procedit a buidar la documentació i traure els noms de part dels pescadors d'aquell segle a partir d'un recull de privilegis atorgats al comú de pescadors de dita Albufera, corporació radicada en època medieval a la mateixa ciutat de València (Freire 1995). La comparació entre els seus cognoms i els dels pobladors de 1327 de la pobla de Cervató ens ha permès associar els cognoms de Pere Abat, Domingo d'Aguilar, Vicent Albert, Bernat Ballester, Miquel Ballester, Simó Esteve, Bernat Gonçalbo, Guillem Martí, Guillem Prats, Joan Romeu, i Andreu i Jaume Valent, com possibles pescadors residents en aquesta pobla. D'una altra banda, el mateix encreuament de cognoms entre els veïns de 1370 i el llistat de pescadors aporta les següents coincidències de noms: n'Albert, Guillem Company, Ramon Crespí, Bernat Martí, Vicent Navarro, Mateu Pallarés, Miquel Peres, Guillem Prats, Marc Soler i Bernat Valent.

Malgrat el caràcter incomplet dels llistats de veïns i la impossibilitat d'assegurar-ne la identificació sols a partir de la coincidència dels cognoms —tot i que alguns no siguen habituals—, sembla possible que, inicialment, hi hagués certa relació entre els establiments de solars i l'ofici dels pescadors. Aparentment, la presència de pescadors resulta més elevada d'allò que seria normal si estigueren repartits aleatòriament per tota la ciutat. Això podria deure's al fet que les pobles en qüestió estaven fora de les muralles de la ciutat, vora el camí de Russafa i la séquia de Rovella, que serien molt raonablement les dues vies d'accés principals i més directes vers la zona marjalenca perimetral del propi llac de l'Albufera en la seua banda més a prop del casc urbà de la capital. Finalment, cal tenir en compte que el nom de "Carrer del Comú de Pescadors", usat a partir de les darreries del segle XIV, pot deure's, més aviat, a la ubicació, en una de les cases d'aquesta pobla, de la casa de reunió del Comú, és a dir, la corporació dels pescadors d'aigua dolça de l'Albufera, que sembla quallar institucionalment just en aquestes dècades finals del segle XIV.

La relació, doncs, entre l'ofici i les pobles de les Parres és parcial, de caràcter funcional i no institucional. No foren les de Fijac i en Cervató pobles creades "per a" pescadors o a partir d'un acord formal amb representants d'aquest ofici. Fet i fet, el mateix nom de Pescadors fou una denominació molt posterior que va reemplaçar les originals.

Un cas semblant de freqüència residencial d'un ofici al si d'una pobla concreta per raons funcionals el trobem, també, a la Pobla d'en Mercer. La

l·lista de 1365 consta de 33 unitats, de 21 de les quals se·ns indica l·ofici del titular de l·establiment: un grau de determinació (64 %) acceptable. Dins aquest conjunt determinat els pellissers (*pelliparii*) tenen la majoria, el 33 % (7 esments, més una casa que abans de la data de recompte era també del mateix ofici), seguits de prop pels carnisers (5 casos, 24 %). Els altres oficis semblen poc rellevants quantitativament: un mercader, un paraire, un fuster, un tintorer, un llenyataire, dos llauradors i, fins i tot, dos pescadors (en aquest darrer cas caldria valorar avantatges de proximitat semblants als considerats per a les pobles del barri de les Parres). L·associació funcional entre pellissers i carnisers resulta òbvia: els segons atrauen els primers. Però la presència d·un grup de carnisers en aquesta pobla hauria d·explicar-se. La mateixa l·lista ens dóna la clau: l·abundància de corrals. De les 33 unitats, 18 són qualificades de *domibus et corrallo* i 3 simplement de *corrallo*, dos dels quals pertanyen precisament als carnisers Guillem Pasqual i Pere Flaça. És una diferència notable respecte a les dues altres l·listes que tenim, on mai se·n esmenten. Al capdavant, un 64 % de les parcel·les es destinen de forma parcial o exclusiva a la tanca d·animals. Sens dubte, la creació de la pobla comportava una oferta de solars que no necessàriament havia de cobrir-se amb usos residencials: als titulars del domini directe el que els interessava era que les parcel·les forniren el més aviat censos i lluísmes, mentre la disponibilitat de parcel·les extramurs pogué aprofitar-se, en aquest cas, per a solucionar el problema de la falta d·espais per a corral dins del clos urbà.

L·ORDENACIÓ URBANA DE LES POBLES

Ja hem dit que els principals condicionants morfològics preexistents a l·edificació de les pobles eren els dos camins —Russafa i Sant Vicent— i la séquia de Rovella⁸⁴. És possible, no obstant això, que la construcció del convent dels framenors a partir de 1239, i en virtut de l·assignació d·aigües atorgada pel rei, comportara la creació o modificació del braç de Rovella que anava per dins del monestir, paral·lel al camí de Russafa. És interessant advertir que aquest braç és caracteritzat per un recorregut a base d·angles successius (Sanchis 2002: 94), fet que constitueix un indicatiu força clar d·adaptació a un parcel·lari (rústic) prèviament constituït i no a la inversa. La disposició del carreratge de les pobles seguirà la direcció de les séquies no

⁸⁴ Un braç de Favara descendia, també, pel camí de Sant Vicent fins desguassar a la séquia de Rovella davant la Torre Cremada. Possiblement, però, es tracta d·una séquia nova de la qual es parla en 1416 (Cárcel 1992: reg. 666).

solament com a resultat d'un enquadrament morfològic, sinó també per la necessitat d'integrar la xarxa de sanejament i evacuació de residus (Teixidor, Domingo 1989; Sanchis 2002). Fou precisament el mateix promotor de la Pobla d'en Butsènit, Donadéu de Fijac, qui va assumir a partir de 1272 la responsabilitat de decidir el traçat conjunt de carrers i albellons. Sens dubte la seua tasca fou de planificació general (el document utilitza l'expressió "assignà" aplicada als carrers i albellons), de manera que els treballs específics d'agrimensura restarien a càrrec de tècnics especialitzats: una distinció bàsicament igual a l'existent entre divisors i soguejadors en el marc de les grans operacions de colonització. No deixa de ser interessant, d'una altra banda, observar que, si més no en els casos de les pobles d'en Mercer i en Cervató, la pretensió dels promotors fou crear exactament un centenar de parcel·les. Això, és clar, exigia uns càlculs previs i una planificació acurada.

En 1309, tanmateix, els carrers originals de la Pobla d'en Butsènit estaven cegats a causa de la construcció de cases, probablement als extrems de la banda oriental que no connectaven amb zones urbanitzades⁸⁵. És evident que al cap de cert temps es tornarien a obrir, atesa l'acció del Consell de València durant els segles XIV i XV en matèria d'obertura d'atzucacs. Pere Maçó i els hereus de Fijac també havien consentit la inutilització dels albellons de la pobla, un d'ells concretament a causa de les obres que feren en la construcció del forn. El capellà Butsènit, conscient del perjudici que això representava per al valor de les cases i per als lluïsmes que li pogueren correspondre de la seua venda, va bestrare diners per a la reparació d'una de les clavegueres, mentre esperava que l'altra —la del carrer del forn— fos renovada per Pere Maçó, tot confiant en una promesa que aquest hauria fet als "bons hòmens de la pobla", temerosos dels inconvenients i perills derivats del cegament, de refer el nou albelló *tan gran e tan bel que leugerament collirien totes les aygües*⁸⁶. La claveguera del carrer del forn apareix, doncs,

⁸⁵ ACV, perg. 7.425: "en Donadeu signà carreres e donà a la profit de dita pobla, les quals són abcegadas, e feytes cases sens volentat del capellà". Els àrbitres sentenciaren que romanquen "abcegadas e tancades" si "profit és de la dita pobla".

⁸⁶ *Ibid.*: *dits hereus deuen pagar la messió que-l dit capellà féu ab la volentat de la dona que fo d'en Pere Maçó en l'albelló de la dita pobla, per ço cor en Pere Maçó tancà e abcegà per sa plana actoritat .i. altre albelló que passave per la carrera del forn, e quan los bons hòmens de la pobla li dixeren quan lo tancave que gran dan serie e perill de tota la dita pobla si aquell albelló se tancave, e ell dix-los que ell los farie aquell altre albelló tan gran e tan bell que leugerament collirien totes les aygües, e no o féu, per ço lo dit capellà féu fer aquell albelló de ço de la dita dona. A la sentència arbitral (1310) sobre la pretensió que-ls dits hereus deuen pagar la messió que-l dit capellà féu, ab volentat de la dona muller que fo del dit en Pere Maçó, en l'albelló de la dita pobla segons que diu lo dit capellà, com a nós no sia cert legítimament que-l dit en Pere Maçó los ho prometés fer lo dit albelló als dits pobladors de la dita pobla... segons que-us diu, que-l dit en Pere Maçó los ho promés que-n abcegà .i. altre*

com la més important de la pobla, i potser es tracta del mateix carrer que, posteriorment, s'anomenaria Carrer de l'Albelló (Carboneres 1873: 30), ben significativament un carrer perpendicular a la séquia de Rovella cap a on havia de dirigir-se la claveguera per a desguassar.

La séquia de Rovella, com hem vist, es dividia en dos braços al passar pel convent dels framenors. Josep Llop (1675: 339, 354) ho explica amb claredat suficient. El que manté la denominació de Rovella “ve per lo hort del convent de Sanct Francès”; l'altre, que s'anomena d'En Roca, “ve per davant lo convent de Sanct Francès als Peixcadors [Carrer de les Barques], y de allí al carrer de la Cequiola”, o bé “es divideix en lo carrer de la Sanch i passa per davant lo convent de Sanct Francès, y va per los Peixcadors al carrer de la Cequiola... y passa a la plaça del Portal dels Juheus”. D'acord amb les consideracions morfològiques abans exposades, el braç d'En Roca ha de correspondre al traçat original de la séquia, mentre el primer seria, inicialment, el resultat de la desviació destinada a l'hort dels framenors, tot i que acabarà conduint la major part cabal cap a Russafa, mantenint així com a propi el nom genèric de Rovella. Després de recórrer l'hort franciscà, la séquia creuava el camí de Russafa —anomenada aquí Baixada de Sant Francesc— i vorejava els terrenys de la Pobla d'en Cervatò de manera que formava el límit posterior de l'alineació de cases més meridional d'aquest barri de les Parres, tal i com veiem a la llista d'emfiteutes de l'any 1370 (fig. 2)⁸⁷. La presència de la séquia descoberta, *que passa larguera per lo dit carrer*, oferia perill als vianants i a inicis del segle XV es va procedir a cobrir-la amb una volta⁸⁸.

En el cas de la Pobla d'en Mercer, sembla prou clar que les clavegueres es dirigien també cap a la séquia de Rovella per la zona de l'Era dels Pellissers i la Torre Cremada, abans de la seua desviació cap al sud a través del convent dels framenors, i així desguassava tot al Vall Vell⁸⁹. En 1403 el

albelló qui era en la carrera del dit forn, e axí nos legítimament no puxam ne degam estar a la dita dels dits pobladors com entre ells e la dita dona... esper esser contrast, es determina que es considere com a bestreta la meitat de la despesa del capellà (90 sous) a l'espera d'una resolució que aclarirà a qui correspondria pagar-ne l'altra meitat.

⁸⁷ ACV, perg. 9.312.

⁸⁸ En juny de 1401, a requeriment *dels habitants e vehins qui estan en lo carrer... de les Parres*, el sotsobrer de murs i valls els lliura materials de construcció per a cobrir amb volta la séquia, *per tal que estant descoberta cahien aquí tots dies en la dita céquia d'aygua fadrins xiquets...*; en febrer de 1402 el sotsobrer mana cobrir amb volta una séquia al carrer dels Trànscits, junt al mur dels framenors que fita amb al carrer de les Parres, ja que de nit oferia perill als vianants (Càrcel 1992: regs. 104 i 149). M. Càrcel (1992: regs. 497 i 1.441) documenta, també, reparacions i modificacions de la séquia “dels Pescadors”, al carrer de les Parres en 1412 i en 1448.

⁸⁹ Llop (1675: 288-289) va poder examinar un “llibre antic” amb fulls de pergamí on s'especificaven les aigües que devien discórrer cap al Vall Vell a efectes de netejar-lo d'immundí-

sotsobrer de murs i valls va fer obrar de nou una séquia a la Plaça dels Pellissers (Cárcel 1992: reg. 217), plaça que fou destruïda per l'Avinguda de l'Oest i que es localitzava a l'extrem nord de la pobla (Teixidor, Domingo 1989: 292).

En el concepte de pobla com a fet urbà té un paper determinant la compacitat física del conjunt. Ho expressa perfectament aquesta observació de 1363 relativa a la Pobla d'en Mercer: *in quaquidem popula sunt multe et diverse domus seu hospicia et alia patua domorum ad invicem continua*⁹⁰. El conjunt d'illes que forma una pobla ha de reflectir, també, una unitat de disseny derivada de la planificació o "assignació" inicial de carrers feta pel promotor, com hem vist en el cas de Donadéu de Fijac. Aquesta unitat es palesa en l'ordenació del viari d'acord amb els intervals i l'orientació establerts. Juan L. Piñón (1988: 62) ha advertit la unitat de concepció que hi hagué en la formació del barri de Pescadors, estructurat sobre un carrer que ha de correspondre a l'anomenat carrer de l'Albelló, perpendicular a l'actual de les Barques (amb un traçat sinuós definit pel fossat de la muralla andalusina o Vall Vell i pel pas del Braç d'En Roca de la séquia de Rovella), creuat per tres vies perpendiculars (fig. 2). Hem de concloure, per tant, que els solars de les pobles de Fijac/Butsènit i d'en Cervatò s'ordenaren de forma coordinada, si no en una mateixa operació.

La divisió de patis o solars es resol indefectiblement en la formació d'illes quadrangulars que, de vegades, i per la necessitat d'adaptar-se a l'enquadrament morfològic previ (séquies i camins), adopten perfils trapezoïdals. Piñón fa notar l'existència de dos tipus d'illes, segons estiguen formades per una o dues alineacions de parcel·les. Les primeres, "compuestas de parcelas pasantes", tindrien uns setze metres d'amplada; les segones més de trenta. En tots dos casos, però, "los testers se orientarían hacia las calles más importantes", com ara la que voreja el convent de Sant Francesc. Una de les illes estretes d'alineació única ens és descrita a la Pobla de Fijac, concretament a la part que correspon als casals que hi tenia Bernat de Maldà en 1272 *iuxta domos fratrum minorum*, on Fijac i els seus hereus havien creat solars que encara no estaven edificats en l'any 1309. Es diu que els patis van de part a part (*són de larc en larc*), de manera que per un costat limiten amb

cies: "En la céquia dels tintorers, que està damunt lo molí de Na Rovella, ha molts rollets d'aygua de què reguen horts, o totes aquestes aygües corren a una céquia que passa per la Era dels Pellicers, e après passa per la Torre Cremada, e vàs-se'n dret al corral dels Frares Menors, e aquí escorre al Vall Vell". En 1389 el Consell havia encarregat als jurats que determinaren si era possible fer una séquia a les partides de Sant Joan de la Boatella, a una cota superior a la de Rovella, amb l'objectiu de donar un desguàs als albellons d'aquesta i fer-lo discórrer fins al Vall Nou (Cárcel, Trenchs 1985: reg. 217). El testimoni de Llop suggereix que mai no es va fer tal obra.

⁹⁰ ACV perg. 7.524.

el carrer i per l'altre amb la séquia, mentre l'extrem o "cap" de l'illa s'encaira a la casa dels framenors⁹¹.

Els afrontaments consignats a la llista d'emfiteutes del carrer de les Parres de l'any 1370 permeten reconstruir esquemàticament una illa d'alineació única encaixada entre la via pública i la séquia de Rovella, davant la qual s'adverteix la presència d'illes de dues alineacions de profunditat separades per carrers de trànsit. Aquest tipus de carrers —o més aviat comunicacions entre carrers— resulten innecessaris a la banda de l'illa d'alineació única, ja que a la part posterior no hi corre la via pública sinó la séquia, i això permet que l'illa tinga una continuïtat ininterrompuda (fig. 3).

Hem pogut reconstruir fàcilment, també, una illa completa del sector de la Pobla d'en Mercer inclòs dins del censal de 250 sous que Joan i Berenguer Mercer carregaren en 1360 a benefici de Francesc Munyoç, i que aquest va vendre cinc anys després a la seua germana Violant (fig. 4)⁹². Com en el cas anterior, la reconstrucció s'ha fonamentat en l'assignació d'un mòdul dimensional a les parcel·les típiques de 9 sous de cens, que normalment corresponen als solars de la divisió original. La major part de les variacions corresponen a particions simètriques (censos de 4 sous 6 diners) o agregacions de dues parcel·les adjacents (18 sous). Tanmateix, a l'hora d'encaixar les parcel·les en la trama dels afrontaments consignats, s'adverteixen algunes distorsions interessants. És evident, així, que l'illa rectangular, fou inicialment dividida en tres quadres, de manera que el central resta lleugerament més gran que els dels extrems. Aquest fet és, en principi, un resultat de les tècniques d'agrimensura aplicades a la parcel·lació d'espais urbans, les quals comporten que les franges de terreny destinades a carrer s'han d'inscriure dins els quadres prèviament traçats pels soguejadors, de manera que si la quadra central ha de cedir, diguem-ne, dues brases per a la via principal, les quadres dels extrems han de cedir-ne quatre a causa dels carrers laterals o de trànsit (Torró 2003). D'una altra banda, podem comprovar que a un dels extrems es formen dues parcel·les atípiques (censos de 7 sous) orientades cap al carrer lateral, que en aquest cas ha de ser una via particularment important, potser el mateix camí de Sant Vicent.

L'illa que acabem d'examinar està formada per les 17 primeres parcel·les

⁹¹ ACV perg. 7.425: *lo dit Donadéu e sos hereus entrò ara hajan cessat de construhir o edificar cases o altra obra en la dita pobla en uns patis o troços de terra qui són rònecs la dita pobla qui són de larc en larc, segons que per cascun costat d'aquelles affronten ab la carrera pública de la dita pobla d'una part, e ab la cèquia que passa per la dita pobla de l'altra, e per lo cap dels dits patis o troços de terra qui encara no són en alcuna cosa segons la carta del acapte edificat: envés la casa dels frares menors e és aquí .i. pou, affronten en aquell cap ab les cases d'en Bernat Gombau e ab les cases d'en Domingo de Çuera, carrera en mig, e l'altre cap affronta ab l'ort d'en Bernat de Seca, alia cèquia e carrera en mig.*

⁹² ACV perg. 7.528.

del censal de 250 sous de Francesc Munyoç. Les 16 restants també formen una unitat físicament contínua, però no tan fàcil de restituir. Fet i fet, ens trobem amb una agregació més gran i complexa. Tot i haver una parcel·la menys, el valor censal total és major que el de la primera (132 sous 9 diners i 120 sous 6 diners respectivament), i a més, sembla clar que no es tracta d'una illa completa, sinó sols una part suficient per a completar la quantitat de censos necessària per a garantir la pensió del censal. Es tracta, doncs, d'una illa de profunditat considerable, que no respon als esquemes més senzills de les alineacions simples o dobles, que s'organitza mitjançant una distribució perimetral i que exigeix, fins i tot, la presència d'un atzucac que no és, sens dubte, cap "herència islàmica", sinó una solució d'accés interior. No sabem, però, si era una solució inicialment prevista o un resultat del procés de saturació del parcel·lari de l'illa.

Una altra seqüència de parcel·les ens la forneix la venda del domini directe sobre cert sector de la Pobla d'en Mercer feta pel notari Pere Montsó a Francesc Munyoç en 1367⁹³. Es tracta de 21 unitats que sumen un valor censal de 260 sous. No és fàcil tampoc una reconstrucció fiable en aquest cas, però hi distingim clarament tres conjunts: una illa de grans parcel·les on hi ha el palau (*hospicio*) i el forn dels Mercers, i també el palau i els obradors de Joan Burguera, a banda de les cases de Jaume Macer i Pere Vilar. El segon bloc és una illa gran i incompleta que agrupa 14 de les 21 parcel·les d'aquest domini directe. El tercer, també incomplet, és part d'una illa de parcel·les grans algunes de les quals no han estat encara edificades i es mantenen com a horts annexes a cases ja construïdes. Com que el cens que fan aquestes *domibus et orto* és de 36 sous, sembla raonable pensar que corresponen a la unió de quatre solars del mòdul original de 9 sous de cens.

La terminologia documental destinada a qualificar les parcel·les és força precisa. Especifica molt clarament si es tracta de "cases" o *domibus* (l'ús, sempre en plural, permet afirmar que, més aviat, *domibus* es refereix a crugies o unitats constructives elementals), solars per a cases (*patuum domorum*), o cases amb un hort o amb un corral. La distinció entre *domibus* i *hospicium* és deliberada i pretén reflectir, sens dubte, una diferència real. S'anomenen *hospicia* la residència de Joan Burguera (que amb els obradors annexes paga un cens molt elevat de 40 sous 6 diners) i la contigua casa dels Mercer, a la pobla d'aquests; també, a la Pobla d'en Cervató (carrer de les Parres), la de Domingo Balaguer, formada per la unió tres parcel·les típiques de cases. Així doncs, per *hospici* ha d'entendre's una casa gran que compren l'espai de diverses parcel·les elementals i que no adopta la disposició en profunditat característica de les unitats domèstiques senzilles, a base de crugies

⁹³ ACV perg. 8.237.

successives, sinó una organització més compacta, ordenada probablement al voltant d'un pati central. L'estructura d'un palau urbà, al capdavant.

Un edifici particularment significatiu és el forn. Tant a la Pobra d'en Cervató, com a la de Fijac/Butsènit o la d'en Mercer es reservaren unes parcel·les concretes per a la construcció de forns públics. El control d'aquests serveis representava una font complementària d'ingressos de gran interès per al promotor de la pobla, però la seua posada en marxa no sols requeria una despesa important, sinó també l'autorització de la senyoria —el rei—, així com la garantia de gaudir del monopoli de la cocció del pa a l'interior d'un perímetre urbà determinat si es pretenia assegurar-ne la rendibilitat (Torró 1996: 541; Camps, Torró 2002: 133). Així, en 1327 encara no s'havia construït el forn previst per a la Pobra d'en Cervató, ja que s'esmenten *quasdam domos que sunt in dicta popula diputatas ad furnum faciendum*, junt a la Pobra d'en Butsènit i la séquia de Rovella. Quant al forn d'aquesta darrera pobla, ja hem comentat les complicacions de Pere Maçó a l'hora d'edificar-lo i donar-li accés, i com es va desentendre de les destrosses que havia ocasionat l'obra al clavegueram: potser Maçó considerava que ja havia gastat prou diners. Finalment, resulta interessant comprovar que a la Pobra d'en Mercer, 1363, el forn se situava a la mateixa illa que el palau d'aquest llinatge i els obradors de Joan Burguera⁹⁴. L'illa resultant reunia, així, un nombre reduït d'immobles, quasi tots singulars, de manera que aproximava en un sol bloc la residència dels titulars del domini directe i els llocs de concurrència de la pobla que convenia tenir vigilats en la mesura que una bona part de les rendes depenia de la seua bona marxa. És un cas completament equiparable al de la pobla intramurs de Vila-rasa (Camps, Torró 2002: 143-145), però allò que cal destacar-ne sobretot és la lògica senyorial subjacent: la immediatesa entre la casa del senyor, el forn públic i altres serveis o llocs d'intercanvi és, també, un tret comú a la pràctica totalitat de les senyories rurals.

CONCLUSIONS

Sense cap afany d'exhaustivitat, l'objectiu d'aquest treball ha estat augmentar, ordenar i precisar els coneixements sobre el fenomen de les pobles de la ciutat València a partir de l'estudi de tres casos situats als extramurs del Portal de la Boatella. El fet que la gran majoria de les desenes de pobles conegudes tinga les dues dècades inicials del segle XIV —i molt especial-

⁹⁴ El palau i el forn sembla que estaven pràcticament integrats: *possidemus nunc ego et vos pro indiviso dictum hospicium et furnum qui confrontatur et terminatur ad invicem et cum dicta popula duabus partibus, et cum duabus viis seu carrariis publicis* (ACV perg. 7.524).

ment la primera— com a data de creació formal, setanta anys després de la conquesta, atorga al fenomen un caràcter aparentment sobtat que cal comprendre i matisar. La primera observació a tenir en compte és la mancança absoluta de dades indicadores d'una ocupació estable dels antics ravals andalusins, particularment el de la Boatella, arran les donacions col·lectives del Repartiment. El cas de Roteros, on s'establirà finalment el monestir del Carme, resulta força semblant: no hi ha una veritable reanimació de les antigues densitats residencials d'aquests espais periurbans. Les actuacions d'edificació extramurs durant les dècades centrals del segle XIII tenen tot l'aspecte d'un lent degoteig d'iniciatives aïllades, amb un abast limitat a algunes parcel·les singulars. Els solars de fossars, oratoris i mesquites que passen a mans de l'Església forniran àmbits potencials de construcció que encara trigaran en aprofitar-se de forma intensiva.

Serà en la primera meitat dels anys 1270 quan comencen a prendre cos actuacions edificatòries periurbanes amb un abast significatiu, tot escollint unes zones d'emplaçament (espais d'horta, superfícies poc o gens edificades prèviament) i observant uns criteris d'ordenació que ja anticipen el fenomen de les pobles. En el cas de la Pobla d'en Butsènit, fins i tot, la constitució formal com a pobla a inicis dels Trescents no és més que la continuació d'operacions planificades i començades per Donadéu de Fijac trenta anys abans. De tota manera, i malgrat que ja apareix documentada alguna pobla en els anys 1280, no tenim indicis clars d'una continuïtat sostinguda entre aquelles primeres actuacions i l'eclosió de pobles dels anys 1300. Possiblement les caresties, els avalots i les agitacions bèl·liques del vinteni 1275-1295 —que encara no han estat estudiades degudament— comportaren, també, la paralització del creixement urbà de València. Serà arran la represa, al voltant del canvi de segle, quan les operacions urbanístiques prenguen veritable consistència i les pobles comencen a generalitzar-se.

Ens trobem, sens dubte, al davant d'un testimoni de la immigració que coneix la ciutat durant aquests anys inicials del segle XIV. Però també en aquest punt cal mostrar precaució. No són pocs els casos de pobles avortades que romanen com agrupacions de parcel·les buides sota la denominació de *Patis de...*, o com a "pobles d'hortos". També hem pogut comprovar fins a quin punt és incompleta l'ocupació de solars a la Pobla d'en Butsènit en 1309, així com la importància dels usos no residencials a la Pobla d'en Mercer i com això afavorirà la presència de carnisers i pellissers. Sembla raonable pensar, d'una altra banda, que els pescadors de les dues pobles del barri de les Parres no hi visqueren de forma permanent. L'oferta d'espai edificable generada per les pobles superava sens dubte les necessitats generals d'allotjament que poguéu tenir la ciutat a curt i mig termini, fet que explica les dificultats d'alguns promotors, com ara Pere Maçó, a l'hora d'obtenir-ne una rendibilitat. Les pobles sí que oferiren una virtualitat apreciada i explo-

tada, en la mesura que permeteren radicar una sèrie d'activitats i oficis difícils d'acomodar, per les seues característiques, a l'interior del clos urbà⁹⁵.

Les fortunes familiars dels llinatges promotors tenen, en tots els casos coneguts, un origen comú: el comerç de draps de Narbona i, en menor mesura d'altres centres de Llombardia i Flandes; una activitat normalment vinculada a la gestió naval i, per extensió, al cors i al tràfic d'esclaus. Tot plegat se'ns mostra com la font d'acumulació de riquesa més significativa a la ciutat de València de les darreries del Doscents. Tanmateix, sembla clar que no sempre es necessitaven quantitats importants de diners per a adquirir els terrenys necessaris: el cas de la Pobra de Fijac/Butsènit n'és significatiu. Donadéu de Fijac no va comprar els solars a Bernat de Maldà, sinó que els va rebre en establiment. Aquí el promotor devia constituir la seua renda a partir de la diferència entre el cens d'establiment i el del subestabliment que havien de pagar els ocupants reals dels solars, a banda de crear una font complementària d'ingressos amb la construcció del forn de pa. Els titulars del domini directe —la capellania fundada per Maldà a la Seu— retenien el cens de l'establiment general i el dret de lluïsmo, la rendibilitat del qual depenia del valor que assoliren finalment els immobles, aspecte aquest que interessava en menor mesura als subestablidors —allò que volien era instal·lar emfiteutes amb la major rapidesa— i era motiu de serioses disputes que afectaven al procés d'urbanització. Òbviament, quan els promotors tenien també el domini directe, com succeïa a les pobles d'en Cervató i en Mercer, estaven en condicions d'actuar amb una major autonomia. Val a dir que aquest darrer sembla ser el cas més freqüent.

De tota manera, no seria correcte considerar aquestes operacions com a "inversions" destinades a multiplicar capitals. Allò que cercaven els promotors de les pobles era la creació d'una base patrimonial sòlida que sovint precedia l'ennobliment del llinatge⁹⁶. Aquesta seqüència, constatada tant en els casos dels Cervató i els Mercer com en el de la família Soler (García Marsilla 2002: 160), no pot ser merament casual. Fet i fet, la creació de pobles segueix, més que res, una lògica rendista i, fins i tot senyorial. En principi, quant a objectius, no hi ha realment una gran diferència entre el promotor que traça carrers i reparteix cent solars i el senyor que divideix heretats i atorga una carta de poblament. Tots dos cerquen la constitució de rendes, encara que el segon compta amb l'avantatge indiscutible de la sen-

⁹⁵ És el cas també, molt clar, de la Pobra del Bisbe. La recerca arqueològica ha mostrat la implantació d'activitats contaminants com la terrisseria, caldereria, adoberia i fabricació de vidre, aprofitant el pas de la séquia de Rovella (Martí 1999: 106).

⁹⁶ Segons el parer de García Marsilla (2002: 161), es tracta d'una estratègia coherent posada en pràctica pel patriciat urbà dels primers anys del segle XIV "para poner sus capitales al abrigo de las veleidades de la fortuna".

yoria, mentre el primer es limita a exercir els drets derivats del domini directe. La pobla, com a productora de rendes, és un succedani de la senyoria: el més semblant que els promotors poden obtenir amb els mitjans que tenen a l'abast, i a un espai particularment pròxim que poden controlar amb eficàcia. La construcció de pobles s'inscriu en l'itinerari dels mercaders promotors cap a l'ennobliment.

Les pobles, però, acabaran disgregades perquè al capdavant no són veritables senyories. Els seus posseïdors no mostren un especial interès per a mantenir-ne la unitat; una actitud força comprensible a partir del moment en què han assolit els seus objectius socials. Si de cas, allò que valoren en els darrers anys d'existència "unificada" de les pobles, coincidint amb la difusió inicial dels censals, és la capacitat d'endeutament que els atorguen, com hem vist en el cas dels Mercers, sense impedir-ne però l'alienació i la dispersió definitiva del domini directe.

Finalment, hi ha una darrera qüestió que cal tenir en compte. El procés de creació de pobles es veurà afavorit per un buit palès de reglamentació veïnal. El Consell no intervé en absolut i en deixa completament l'organització física al criteri dels promotors. És clar que les pobles afavoreixen el Consell en la mesura que permeten l'aveïnament de nous contribuents, com també ho és que aquesta despreocupació resultaria impensable a partir del darrer terç del segle XIV, quan el govern de la ciutat va assumir decididament el control de l'ordre urbà com a tasca de la seua competència. Llavors, però, ja no existien les particulars condicions socials que havia propiciat que un grup de mercaders i juristes esmerçaren part de les seues fortunes en operacions urbanístiques decisives per a la transformació de l'antiga *madina* en una capital hipertrofiada. El temps de les pobles ja havia passat.

BIBLIOGRAFIA

Almela i Vives, F. (1953-54): El almirante Mateo Mercer. *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, XXIX, 312-339; i XXX, 47-69.

Anyó García, V., ed. (2001): *El primer Manual de Consells de la ciutat de València (1306-1326)*, València, Ajuntament de València.

Barceló Torres, M. C. (1977): Algunas notas sobre la ciudad islámica de Valencia, *Homenaje a Don José María Lacarra de Miguel en su jubilación del profesorado. Estudios medievales*, Zaragoza, Anubar, II, 175-186.

Burns, R. I. (1982): *El reino de Valencia en el siglo XIII (Iglesia y sociedad)*, València, Del Cénia al Segura, 2 vols.

Cabanes, M. D. (1974): *Los monasterios valencianos. Su economía en el siglo XV*, València, Universitat de València, 2 vols.

Camps, C., Torró, J. (2001): *El Palacio y los Baños del Almirante*, València, Generalitat Valenciana.

Camps, C., Torró, J. (2002): Baños, hornos y pueblas. La pobla de Vila-rasa y la reordenación urbana de Valencia en el siglo XIV, *Historia de la ciudad, II. Territorio, sociedad y patrimonio*, València, Ajuntament de València – ICARO – Publicacions de la Universitat de València, 126-146.

Carboneres, M. (1873): *Nomenclátor de las puertas, calles y plazas de Valencia*, València.

Cárcel, M. M., Trenchs, J. (1985): El Consell de Valencia: disposiciones urbanísticas (siglo XIV), *La ciudad hispánica durante los siglos XIII al XVI*, Madrid, Universidad Complutense, II, 1481-1545.

Cárcel, M. M. (1992): Vida y urbanismo en la Valencia del siglo XV. Regesta documental. *Miscel·lània de textos medievals*, VI, 255-644

Doñate, J. M. (1976): "Libro intitulado del bien y del mal". *Ligarzas*, 8.

Ferrando, A., ed. (1979): *Llibre del Repartiment de València*, València, Vicent Garcia Eds.

Freire Moliner, M. J., ed. (1995): *El libro registro de los privilegios de la Albufera de Valencia*, Saragossa, Anubar.

García Marsilla, J. V. (2002): *Vivir a crédito en la Valencia medieval. De los orígenes del sistema censal al endeudamiento del municipio*, València, Publicacions de la Universitat de València.

González Villaescusa, R. (2000): Análisis morfológico e historia urbana. El barrio del Carmen de Valencia. *Madridier Mitteilungen*, 41, 410-435.

Guidoni, E. (1977): Città e ordini mendicanti. *Quaderni medievali*, 4, 69-106.

Llop, J. (1675): *De la institució, govern polítich y jurídic, costums y observàncies de la Fàbrica Vella, dita de Murs e Valls, y Nova, dita del Riu, València*.

Martí, J. (1999): La remodelación y expansión de la urbe, a: Furió, A.

(dir.), *Historia de Valencia*, València, Universitat de València – Levante-EMV, I, 105-107.

Martí, J. (2002): A la luna de Valencia. Una aproximación arqueológica al espacio periurbano de la ciudad musulmana, *Historia de la ciudad, II. Territorio, sociedad y patrimonio*, València, Ajuntament de València – ICARO – Publicacions de la Universitat de València, 56-73.

Orellana, M. A. de (1923-24): *Valencia antigua y moderna*, València, Acció Bibliogràfica Valenciana, 3 vols.

Pascual, J., Martí, J. (2001): El recinto fortificado de la Valencia musulmana, *Mil anos de fortificações na Península Ibérica e no Magreb (500-1500)*, Lisboa, Edições Colibri – Câmara Municipal de Palmela, 291-309.

Piñón, J. L. (1988): *Los orígenes de la Valencia moderna. Notas sobre la reedificación urbana de la primera mitad del siglo XIX*, València, IVEI.

Rodrigo Pertegás, J. (1923): La urbe valenciana en el siglo XIV, *III Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, València, I, 279-374.

Rodrigo Pertegás, J. (1930): El Portal de la Boatella. *Almanaque Las Provincias*, 258-259.

Sanchis, C. (2002): Acequias, saneamiento y trazados urbanos en Valencia, *Historia de la ciudad, II. Territorio, sociedad y patrimonio*, València, Ajuntament de València – ICARO – Publicacions de la Universitat de València, 92-105.

Teixidor, J. (1895): *Antigüedades de Valencia. Observaciones críticas*, València, 2 vols.

Teixidor, M. J., Domingo, C. (1989): Les séquies i els traçats urbans a València, *Los paisajes del agua. Libro jubilar dedicado al profesor Antonio López Gómez*, València – Alacant, Universitat de València – Universidad de Alicante, 287-301.

Torró, J. (1995): El entorno urbano del Carme, a: id., *El monasterio de Santa Maria del Carme de València. Anexos de la memoria documental*, València, informe inèdit dipositat a la Direcció Gral. de Patrimoni, Conselleria de Cultura i Educació de la Generalitat Valenciana.

Torró, J. (1996): El urbanismo mudéjar como forma de resistencia. Alquerías y morerías en el reino de Valencia (siglos XIII-XVI), *VI Simposio Internacional de Mudejarismo*, Teruel, Centro de Estudios Mudéjares, 535-598.

Torró, J. (2003): Arqueologia de la conquesta. Registre material, substitució de poblacions i transformació de l'espai rural valencià (s. XIII-XIV), a: M. Barceló et al. (eds.), *El feudalisme comptat i debatut. Formació i expansió del feudalisme català*, València, Publicacions de la Universitat de València – Museu d'Història de Catalunya, 153-200.

ANNEXES

Quadre 1: Pobla d'en Mercè. Censos de Francesc Munyoc (1365).

Joan de Xulbi → Guillem Ferrer	- Parator pannorum	Domibus	Pere Flaça, cc. i corral Llorenç Peiró Via pública	4 s 6 d
Llorenç Peiró		Domibus	Pere Flaça, cc. i corral Pere d'Alfara Via pública	4 s 6 d
Pere d'Alfara	Piscator	Domibus	Pere Julià, cc. i corral Pere Flaça, cc. i corral Via pública	4 s 6 d
Pere Julià	Pelliparii	Domibus et corrallo	Pere Flaça Llorenç Peiró Via pública	4 s 6 d
Llorenç Peiró		Patuum domorum iam constructarum	Joan Péreç Pere Mercè Via pública	9 s
Pere Mercè		Domibus et corrallo	Bernat Baró Via pública	4 s 6 d
Bernat Baró	Fusterii	Domibus et corrallo	Na Bellestar Guillem Desllor Via pública	4 s 6 d
Guillem Desllor		Domibus et corrallo	En Castellnou Na Bellestar Via pública	4 s 6 d
Berenguer de Castellnou		Domibus et corrallo	En Torner Benet Vicent Via pública	9 s
Benet Vicent		Domibus et corrallo	Berenguer de Castellnou Arnau Mir Via pública 2 parts	9 s
Arnau Mir		Domibus et corrallo	Via pública Guillem Pasqual, corral Na Clerana (Clarà)	7 s
Guillem Pasqual	[Carnifex]	Corrallo	Via pública 2 parts Arnau Mir	7 s
Na Clerana, vídua de Pere Clarà → Ramon de Soler	Mercator Valencie	Domibus et corrallo	Guillem Pasqual, corral Bartomeu de Bellestar Via pública	3 s
Bartomeu de Bellestar		Domibus	Ramon de Soler Domingo Peris Via pública	9 s
Domingo Peris	Piscator	Domibus et corrallo	Caterina, v. de Joan Ros Bartomeu de Bellestar Via pública	9 s
Bonanat de Fontavalls → Caterina, vídua de Joan Ros	- Tintorerii	Domibus et corrallo	Joan Flaça, corral Via pública Domigo Peris	9 s
Pere Flaça	Carnifex	Corrallo	Caterina, v. de Joan Ros Via pública 2 parts	9 s + 9 s
Miquel Desgraus → Pere Ferrandis	- Laborator	Domibus et orto	Via pública 2 parts Macià Aranyó	6 s 9 d
[...] Desgraus, fill de Miquel Desgraus → Macià Aranyó	- Carnifex	Domibus et corrallo	Sanxo d'Albarrasi Pere Ferrandis Via pública	6 s 9 d

Bartomeu de Bellestar → Sanxo d'Albarrasí	- Pelliparius	Domibus	Macià Aranyó 2 parts Via pública	4 s 6 d
Macià Aranyó	Carnifex (cit.)	Domibus	Sanxo d'Albarrasí Guillem Pasqual Via pública	9 s
Guillem Torner → Guillem Pasqual	Pelliparius Carnifex (cit.)	Domibus	Macià Aranyó Vicent Gostantí Via pública	5 s 3 d
Vicent Gostantí	Pelliparius	Domibus et corrallo	Guillem Pasqual Ramon de Perexenç Via pública	6 s
Ramon de Perexenç	Pelliparius	Domibus et corrallo	Pere Pasqual Bernat Guitard Via pública Pere Guilla	9 s
Pere Guilla	Pelliparius	Domibus et corrallo	Ramon de Perexenç Miquel de Tena Via Pública	9 s
Miquel de Tena	Laborator	Domibus et corrallo	Pere Guilla Pere Pedrinyà Via pública	9 s
Pere Pedrinyà	Lignator	Domibus	Miquel de Tena Domingo de Bellestar Via pública	9 s
Domingo de Bellestar	<Pelliparius>	Domibus	Pere Pedrinyà Nicolau Rossell Pere Pujalt Via pública	9 s
Pere Pujalt		Domibus et corrallo	Domingo de Bellestar Joan Ivanyes (pelliparii) Via pública	18 s
Pere Sanxis d'Albero		Domibus et corrallo	En Torroja Domingo de Gerb En Riera En Ros Atzucac	9 s
Pere Adam → Domingo de Gerb	Laborator Pelliparius	Domibus et corrallo	Francesc Riera Pere Ros Domingo de Gerb Atzucac	4 s 6 d
Esteve Roïç → Joan Ivanyes	- [Pelliparius]	Domibus	Joan Ros (+) Gregori Rossell (aluderii) En Pàmies Via pública	9 s
Caterina, vídua de Joan Ros		Corrallo	Domingo de Gerb Joan Ivanyes Via pública	9 s

Quadre 2: Pobla d'en Mercers. Censos de Pere Montsó

Berenguer Esquirol → Jaume Macer		Domibus	Na Burgueta Forn dels Mercers Via pública	9 s
Joan Burgera		Hospicio et opperatoribus	Jaume Macer Pere Vilar Hospici dels Mercers Via pública	40 s 6 d
Pere Vilar o la seua dona		Domibus	Burgera Via pública	13 s 6 d
Pere Volta		Domibus	Na Ferrera Via pública Francesc Munyoç, censuali	9 s
Bartomeu Verdú → Ferrera, dona de Berenguer Fuster		Domibus	En Volta Via pública	9 s
Antoni Perpinyà		Domibus	Na Ferrera Na Falgueres Via pública	9 s
Berenguer Falgueres o la seua dona		Domibus	Antoni Perpinyà Nicolau de Calatayud Via pública	6 s 9 d
Nicolau de Calatayud		Domibus	En Falgueres Ramon Piquer Via pública	6 s 9 d
Ramon Piquer		Domibus	Nicolau de Calatayud Francesc Rocafort Via pública	6 s
Francesc Rocafort		Domibus	Ramon Piquer En Remolins Via pública	12 s
Joan del Pi → En Remolins		Domibus	Francesc Rocafort Bernat Carnicer Via pública	3 s
Bernat Carnicer		Domibus	En Remolins Hereus d'en Feliu Via pública	10 s 6 d
Hereus de Pere Feliu		Domibus	En Remolins Elisenda, d. de Jaume Querol Via pública	6 s 9 d
Salvador Carnicer → la seua vídua Elisenda, dona de Jaume Querol		Domibus	Hereus de Pere Feliu Ramona, v. d'en Esplugues Via pública	6 s 9 d
Domingo Mulner → Ramona, vídua d'en Esplugues		Domibus	Elisenda Jaume Casquer Via pública	6 s 9 d
Jaume Casquer		Domibus	Ramona Ramon Bedach Via Pública	6 s 9 d
Guillem Martí → Bartomeu Martí		Domibus	Joan Aranyó Ramon Badoch	9 s
Roiç de Corella → Pere de la Mel		Domibus	Pasqual Garcia Via pública	12 s
Roiç de Corella → Pasqual Garcia		Domibus	Pere de la Mel Via pública	6 s
En Teriba → Na Caxa		Domibus et orto	Berenguer just, cc. i hort Via pública	36 s
Hereus de Berenguer Just		Domibus et orto	Na Caxa Via pública	36 s

Quadre 3. Vico de les Parres (1370)

1	Ramon Crespi, veí València	sartor	domibus	Domibus Jaume Lliria domibus Guillem Prats Séquia de na Revella, Via pública	9 sous
2	Na Sanxa, vídua de Guillem Prats		domibus	Domibus Maria, vídua Guillem Company Domibus Pasqual Maimó Dues vies públiques	9 sous
3	Guillem Figuera, veí de València		Domibus	Domibus Sanxa, vídua G. Company ((Prats) Domibus Jaume Lopello Cequia corribili de na Revella Via pública	9 sous
4	Jaume Lopello, veí València	agricultor	Domibus	Domibus Guillem Figueres Domibus Jaume Esparraguera Cequia na Revella Via pública	9 sous
5	Jaume Esparraguera, veí		domibus	Domibus Bertomeu Badenes Domibus Jaume Lopello Via pública Cequia de na Revella	9 sous
6	Bertomeu Badenes, veí València	agricultor	domibus	Domibus Jaume Esparraguera Domibus Miquel Peres Via pública Cequia de na Revella	9 sous
7	Miquel Peres, veí València		Domibus	Domibus Pere Dormidor domibus Bertomeu Badenes cequia de na Revella Via pública	9 sous
8	Pere Dormidor, veí València		Domibus	Domibus Domingo Rajadell Domibus Sanxo de Xiva Dues vies públiques	9 sous
9	Bernat Galbes, veí València	Piscator	Domibus	Domibus Domingo Rajadell Domibus Pere Dormidor Via publica Cequia na Revella	9 sous
10	Domingo Rajadell veí València		Domibus	Domibus Pere Dormidor Domibus na Maria, vídua G. Company Domibus Pasqual Maimó Via publica	9 sous
11	Guillamona i Esclaramunda, filles de Jaume Sagarriga		Domibus	Domibus Domingo Rajadell Domibus Antoni d'Oló Cequia na Revella Via publica	9 sous
12	Antoni d'Oló, veí València		Domibus	Domibus Guillema i Esclaramunda Domibus Mateu Navarro Via publica Cequia na Revella	9 sous
13	Mateu Navarro, veí València		Domibus	Domibus Antoni d'Oló, per dues parts Cequia na Revella Via publica	9 sous
14	Antoni d'Oló, veí València	Piscator	Domibus	Domibus Mateu Navarro Domibus Francesca, vídua Bereng. Sabater Via publica Cequia na Revella	9 sous
15	Francesca, vídua Berenguer Sabater		Domibus	Domibus Antoni d'Oló Domibus Sibila, vídua Domingo Morell Cequia de na Revella Via publica	9 sous

16	Sibil·la, vídua de Domingo Morell		Domibus	Domibus Francesca, vídua Bg. Sabater Domibus Alfons Morell Via publica Cequia de na Revella	9 sous
17	Alfons Morell, veí València	Agrícola	Domibus	Domibus Sibil·la, vídua Domingo Morell Domibus Pere Ivanyes Via publica Cequia na Revella	9 sous
18	Pere Martí (Ivanyes), veí València		Domibus	Domibus Bernat Martí Domibus Alfons Morell Via publica Cequia de na Revella	9 sous
19	Bernat Martí, veí València		Domibus	Domibus Pere Ivanyes Domibus Mateu Cabrera (Pallarés) Via publica Cequia na Revella	9 sous
20-21	Mateu Pallarés, veí València	Piscator	Hospicium	Domibus Bernat Martí Domibus Mateu Pallarés Via publica Cequia na Revella	18 sous
22	Mateu Pallarés, veí València	Piscator	Domibus	Domibus Mateu Pallarés, per dues parts Cequia na Revella Via publica	9 sous
23	Caterina, vídua Pasqual Domingo		Domibus	Domibus Pasqual Peres Domibus Pere Ferrer Domibus Ferrer Rebolleda Via publica	9 sous
24	Pasqual Peres, veí València		Domibus	Domibus Caterina, vídua P. Domingo Domibus Vicent Navarro Domibus Bernat Valent Via publica	9 sous
25	Vicent Navarro, veí València		Domibus	Domibus Bernat Valent Domibus Pasqual Peres Domibus Bernat (Pere) Guilla Via publica	9 sous
26	Pere Guilla, veí València		Domibus	Domibus Vicent Navarro Domibus Bernat Valent Domibus Alfons Àlbaro Via pública	9 sous
27	Alfons Àlbaro, veí València		Domibus	Domibus Pere Guilla Domibus Bernat Valent Dues vies públiques	9 sous
28	Pere Dormidor, veí València		Domibus	Domibus Domingo Rajadell Domibus Bernat Galbes Domibus Miquel Peres Cequia Via publica	9 sous
29	Domingo Rajadell veí València		Domibus	Domibus Bernat Galbes Domibus na Estadella Cequia na Revella Via publica	9 sous
30	Maria, vídua Guillem Company		Domibus	Domibus Guillem Prats Domibus Domingo Rajadell Domibus Pasqual Munyo Via publica	9 sous
31	Na Sanxa, muller de Guillem Prats		Domibus	Domibus Ramon Crespí Domibus Guillem Figueres Cequia na Revella Via publica	9 sous
32	Francesc d'Oló,		Domibus	Domibus Marc Soler	9 sous

	veí València			Domibus [...] Albert Dues vies públiques	
33	Marc Soler, veí València		Domibus	Domibus Caterina la Candelera Domibus Francesc d'Oló Domibus en Goget Via publica	9 sous
34	Caterina la Candelera, muller Joan Gascó		Domibus	Domibus Marc Soler Domibus Domingo Balaguer Domibus Domingo [...] Via publica	9 sous
35	Domingo Balaguer, veí València		Hospicium	Domibus Domingo Balaguer Domibus Tomàs Soler Dues vies públiques	9 sous
36	Id. Dgo.Balaguer		Hospicium	Domibus Domingo Balaguer, per 2 parts Via publica	9 sous
37	Id. Dgo.Balaguer		Hospicium	Domibus Domingo Balaguer Domibus na Delera Domibus Pere Granollers Via publica	